

Sociale behoeften van transgender en non-binaire jongeren

Verkenning in de gemeenten Den Haag en Utrecht

'Ik heb veel mensen die ik als super goede vrienden beschouw, die cisgender en hetero zijn. Zij zijn er altijd voor me, maar begrijpen het misschien toch niet altijd als ik zit met een probleem waar trans of queer mensen tegenaanlopen. Ze hebben wel empathie daarvoor, maar het is het stukje begrip en dat ze er niet zelf doorheen zijn gegaan, dat toch mist.'

Colofon

Auteur: Nina van Lier

Eindredactie: Sanne Meulman

Illustrator: Evy Philippo

Vormgeving: Ontwerpburo Suggestie & illusie

Met dank aan: alle jongeren die tijd hebben vrijgemaakt voor een interview, de deelnemers aan de focusgroepen in zowel Den Haag als Utrecht, Jan Willem van de Maat (Movisie), Bi van Guine (gemeente Den Haag), Roman Meutstege (gemeente Utrecht), Daphne van Rhee (gemeente Utrecht), Niels van Kleef (Movisie), Laura Griffin (Movisie), Laura Jak (Movisie), Charlot Pierik (Movisie), Anne-Levah Russchen (Transgender Netwerk), Jonah de Winter (Transgender Netwerk), COC Haaglanden.

© Movisie

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Definities	5
Methode	7
Onderzoeksvragen	7
Beoogde groep respondenten	7
Werving respondenten	8
Interviews	9
Focusgroepen	10
Analyse	10
Relevantie	10
Beperkingen van dit onderzoek	10
Resultaten interviews	12
1. (Gender)identiteit	12
2. Sociale behoeften	16
Contact met andere trans en non-binaire jongeren	20
Vervolg: Sociale behoeften	27
3. Lhbtq+ organisaties	33
4. Reguliere organisaties	47
5. Reflectie van organisaties (focusgroepen)	50
Beschouwing	53
De essentiële waarde van contact met trans en non-binaire peers	53
Het belang van community	54
Sociaal netwerk: sterk verweven met (gender)identiteit	54
Inspelen op sociale behoeften: voorkomen van eenzaamheid?	55
Het belang van lhbtq+ organisaties voor jongeren	55
Gendersensitiviteit in reguliere organisaties	59
Vertaling naar de praktijk en aanbevelingen	60
Referenties	61
Bijlagen	63
Bijlage A: topiclijst interviews	63
Bijlage B: reguliere organisaties in Utrecht	67

Inleiding

In september 2022 bracht Movisie een handreiking uit over eenzaamheid onder lhbt+ personen (Pijpers, 2022). In dezelfde maand publiceerde het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) de vierjaarlijkse LHBT-monitor met de huidige cijfers over de leefsituatie van lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender personen in Nederland (Huijnk, Damen & Van Kampen, 2022). Beide documenten brengen belangrijke problemen aan het licht: lhbt+ personen ervaren meer eenzaamheid en hebben onder andere te maken met hogere psychische kwetsbaarheid, een lager zelfbeeld en verminderde support vanuit de omgeving.

Binnen de lhbt+ gemeenschap valt de groep transgender personen op. Twee derde van de transgender personen voelt zich eenzaam, en een kwart geeft zelfs aan zich zeer sterk eenzaam te voelen, tegenover 10 procent in de gehele populatie (Keuzenkamp, 2012). Ook krijgen transgender personen vaker te maken met psychische problematiek (Kuyper, 2017). Daar zijn verschillende redenen voor. Zo is bekend dat transgender personen die zorg nodig hebben, door lange wachtlijsten psychische lasten ondervinden (Zorgvuldig Advies & Transvisie, 2022). Ook speelt minderheidsstress een rol in het ontstaan van psychische klachten. Transgender mensen krijgen gemiddeld meer te maken met discriminatie en afwijzing. Ook ervaren ze vaker gevoelens van zelfstigma en schaamte (Kuyper, 2017). Zeker in de fase van zelfontwikkeling waarin jongeren zich bevinden, kan minderheidsstress veel impact hebben. Transgender jongeren hebben gemiddeld een lager zelfbeeld, meer psychische problemen en worden veel vaker gepest dan cisgender jongeren (Van Beusekom en Kuyper, 2018). Ze hebben minder hechte contacten en hebben ook een lager gevoel van verbondenheid met leeftijdsgenoten, wat kan leiden tot eenzaamheid (Pijpers, 2022).

Sociaal contact als beschermende factor

Eenzaamheid en mentale gezondheid hangen sterk met elkaar samen. Sociaal contact is een belangrijke beschermende factor voor het voorkomen en verminderen van eenzaamheid, wat kan leiden tot vermindering van psychische problematiek. In de Regenbooggids voor Gemeenten (Movisie, 2022) wordt dit als volgt beschreven:

'Wat helpt is contact met andere jongeren met vergelijkbare gevoelens. Lhbt+ jongeren die andere jongeren zoals zij ontmoeten, denken minder vaak aan zelfmoord en hebben minder last van depressie. Ontmoeting tussen lesbische, homoseksuele, bi+, transgender en/of intersekse jongeren onderling zorgt er vaak voor dat zij zich voor het eerst in hun leven ergens bij voelen horen. Laagdrempelige ontmoeting hoeft niet veel te kosten, en kan door jongeren zelf georganiseerd worden. Wel is het goed om hen als gemeente een steuntje in de rug te geven.' (Movisie, 2022)

Sociaal contact en ontmoeting werken dus blijkbaar als beschermende factor, maar in welke vorm? Aan wat voor soort 'ontmoeting' hebben de jongeren nu werkelijk behoefte? Hoewel de risico's op eenzaamheid voor de groep trans jongeren aanleiding geven tot dit onderzoek, richten we ons in dit rapport op het verkennen van een breder perspectief van de sociale behoeften van jongeren. De gedachte daarachter is dat als we beter zicht hebben op welke sociale behoeften jongeren hebben, we ook beter op die behoeften kunnen inspelen en daarmee kunnen voorkomen dat jongeren vereenzamen. We brengen enerzijds de sociale behoeften van jongeren in kaart en onderzoeken anderzijds hoe bestaande sociale organisaties aansluiten op die behoeften.

We hebben er in deze studie voor gekozen om ons te richten op grote gemeenten waar veel jongeren wonen en waar verschillende organisaties actief zijn. Na contact met verschillende grote gemeenten, bleken de gemeente Den Haag en Utrecht geïnteresseerd in de vraag welke sociale behoeften transgender en non-binaire jongeren hebben. Omdat Den Haag en Utrecht beide grote steden zijn, zullen de uitkomsten van de verkenning waarschijnlijk ook voor jongeren in andere grotere steden gelden. Hoewel er verschillen zullen bestaan tussen de ervaringen van jongeren in grote en kleinere gemeenten, verwachten we dat de belangrijkste kernpunten van deze verkenning ook in andere gemeenten in Nederland toepasbaar zullen zijn.

DEFINITIES¹

- Transgender (trans) persoon: iemand die zich niet identificeert met het geslacht dat hen bij de geboorte is toegewezen. 'Transgender' is een paraplueterm: het gaat dus om een veelheid aan belevingen van genderidentiteit en genderexpressie.
- Non-binair persoon: wanneer je op één of andere manier niet past binnen de normatieve binaire man/vrouw-tweedeling zoals we die kennen binnen onze samenleving. Het is een paraplueterm van identiteiten. Andere identiteiten die niet binair zijn, zijn bijvoorbeeld genderqueer, agender en genderfluïde.
- Cisgender (cis) personen: iemand wiens genderidentiteit overeenkomt met het geslacht dat hen bij de geboorte is toegewezen
- Lhbtqi+: de afkorting voor lesbisch, homoseksueel, biseksueel, transgender, intersekse, queer en alle andere groepen die de 'regenbooggemeenschap' beschrijven.
- Queer²: de term queer kan op verschillende manieren worden geïnterpreteerd en gebruikt. Zo noemen sommige personen zichzelf queer als ze geen vaste genderidentiteit of seksuele oriëntatie hebben; omdat andere labels te beperkend

1 Een deel van bovenstaande termen zijn overgenomen uit de Handreiking: 10 vragen over non-binaire personen (Movisie, 2023). Voor meer terminologie en uitleg, raadpleeg de handreiking: <https://www.movisie.nl/publicatie/nieuwe-handreiking-10-vragen-over-non-binaire-personen>.

2 In de studie worden door veel jongeren Engelse termen gebruikt. Kijk bijvoorbeeld naar queer, community, outen, siblings, en safe(r) space. Om de nuances van het gebruik van de Engelse termen te behouden, laten wij de Engelse woorden staan en lichten we deze toe waar nodig.

voelen of omdat het op een andere manier vrijheid biedt. Niet alle trans jongeren noemen zichzelf 'queer'. Daarnaast wordt queer vaak gebruikt als verzamelterm om iedereen die niet cisgender en heteroseksueel is aan te duiden, bijvoorbeeld om de hele lhbtq+ gemeenschap te beschrijven. Zo hebben jongeren het in deze studie vaak over queer plekken of queer mensen, waarmee ze de hele community aanduiden. Ook organisaties gebruiken vaker de term 'queer' om hun organisatie of een evenement te beschrijven, wanneer het bedoeld is voor de gehele lhbtq+ gemeenschap.

- Community: Engelse term voor 'gemeenschap' dat veel gebruikt wordt om de lhbtq+ gemeenschap als groep aan te duiden.
- Intersectionaliteit: een theoretisch kader ontwikkeld door Kimberlé Crenshaw (1989) dat stelt dat individuen en groepen te maken hebben met meerdere vormen van discriminatie en onderdrukking die met elkaar in wisselwerking staan. Het erkent dat individuen meerdere identiteiten en kenmerken hebben, zoals gender, etniciteit, seksuele oriëntatie en religie, die samen van invloed zijn op hun ervaringen en interacties met de wereld. Als je vanuit een intersectioneel perspectief kijkt, neem je die verschillende ervaringen mee.

Methode

ONDERZOEKSVRAGEN

De basis van dit project is een verkennend onderzoek. In deze verkenning hebben we gekeken naar de volgende onderzoeksvraag: 'Wat zijn de sociale behoeften van transgender en non-binaire jongeren en jongvolwassenen in gemeente Den Haag en Utrecht en hoe sluit het huidige aanbod daarbij aan?'

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden hebben we deze uitgesplitst in verschillende deelvragen:

- Hoe zien de sociale contacten en sociale behoeften van trans en non-binaire jongeren eruit?
- In welke mate en op welke manier worden de sociale behoeften van trans en non-binaire jongeren vervuld in Den Haag en Utrecht?
- In welke mate zijn trans en non-binaire jongeren op de hoogte en maken jongeren gebruik van het bestaande aanbod van lhbtq+ en reguliere organisaties in hun gemeente? En in welke mate sluit het huidige aanbod aan bij de behoeften van jongeren?
- Als het aanbod niet (volledig) aansluit bij de behoeften die jongeren hebben, waar ligt dat aan en wat kan er eventueel verbeterd worden?
- Hoe spelen andere kenmerken en identiteiten en de intersecties daarvan, zoals culturele achtergrond, van kleur zijn, religie, beperking (zichtbaar of niet zichtbaar), sociaaleconomische status en seksuele oriëntatie een rol in het sociaal netwerk en in organisaties? (zie *Definitielijst: intersectionaliteit*)

Om deze onderzoeksvragen te beantwoorden hebben we interviews gehouden met jongeren in de twee gemeenten. Hieronder leggen we de methoden van deze verkenning verder uit.

BEOOGDE GROEP RESPONDENTEN

Genderidentiteit. In dit project vormen transgender en non-binaire jongeren de doelgroep. 'Transgender' is een paraplueterm: het gaat om een spectrum aan belevingen van genderidentiteit- en expressie (zie ook de [Handreiking transgender personen in de gemeente en de Handreiking 10 vragen over non-binaire personen](#)). Non-binaire identiteiten vallen hier dus ook onder. Toch kiezen we er in deze studie voor om te spreken over 'trans(gender) en non-binaire jongeren', in plaats van enkel 'transgender jongeren'. De term 'transgender' wordt op moment van schrijven nog vaak geassocieerd met trans vrouwen en mannen en minder met het gehele spectrum aan genderidentiteiten. Om te benadrukken dat óók non-binaire jongeren tot de doelgroep behoren, geven wij de groep een bewuste plek in de terminologie. We zijn ons er echter van bewust dat ook deze terminologie de fluiditeit van het spectrum aan genderidentiteiten niet volledig weergeeft.

Ook zijn er jongeren die zichzelf niet als cisgender beschrijven, maar ook niet als 'trans' of 'non-binair'. Zij zijn bijvoorbeeld agender of genderqueer.

Leeftijdsgroep. Wij hebben ons gericht op jongeren en jongvolwassenen tussen de 16 en 27 jaar. We hebben gekozen voor deze specifieke leeftijdsgroep, omdat het een overgangsfase betreft waarin jongeren een belangrijke sociale transitie naar volwassenheid doormaken die gepaard gaat met allerlei ontwikkelingen en uitdagingen. Ontwikkeling van identiteit is hier een groot onderdeel van. We erkennen dat een groot deel van trans en non-binaire personen al op jongere leeftijd bezig is met identiteitsontdekking en -ontwikkeling op het gebied van gender, en dat ook in deze fase sociale gezondheid erg belangrijk is.

Uitwerking/praktijk. In totaal hebben we voor deze studie 23 jongeren geïnterviewd. In Den Haag hebben we zeven deelnemers individueel gesproken, en acht in groepsverband (verdeeld over drie groepsinterviews). In Utrecht hebben we vijf respondenten individueel gesproken en drie in een groep. De leeftijd van de participanten varieert van 16 tot en met 25 jaar. Aan de studie deden drie minderjarige jongeren mee (16 of 17 jaar), negen jongeren in de groep 18-22 jaar, en tien jongeren in de groep 23-27 jaar. Er was één uitzondering van een deelnemer van 30 jaar, die buiten de beoogde doelgroep van 16 tot en met 27 jaar viel. We hebben ervoor gekozen deze deelnemer wel te includeren in dit onderzoek, omdat die aangaf zich nog sterk verbonden te voelen met de doelgroep en graag hun kennis en ervaring wilde delen. In Den Haag varieert de leeftijd van participanten sterk over de drie verschillende leeftijdscategorieën; in Utrecht valt iets meer dan de helft van de participanten in de oudere categorie van 23-27 jaar.

WERVING RESPONDENTEN

We hebben op verschillende manieren deelnemers voor het onderzoek geworven. Er is een open oproep geplaatst op sociale media door Movisie voor transgender en non-binaire jongeren die iets wilden vertellen over hun sociale behoeften. Verschillende organisaties zijn benaderd die (mogelijk) contact hadden met transgender en non-binaire jongeren. Zij hebben de oproep veelal ook via Instagram gedeeld. Daarnaast heeft een aantal organisaties op eigen initiatief de oproep gedeeld op hun sociale mediakanalen. Uit een peiling bij aanmelding voor het interview blijkt dat het grootste deel van de deelnemers de oproep heeft gevonden via diverse Instagrampagina's. Ook zijn er verschillende jongeren die de oproep via vrienden hebben gevonden, bijvoorbeeld via vrienden of in een Whatsappgroep. Omdat wij binnen korte tijd een groot aantal aanmeldingen ontvingen, hebben we besloten zowel individuele interviews als groepsinterviews af te nemen, om niemand af te wijzen.

De participanten konden zich aanmelden via een online aanmeldformulier en werden vervolgens per mail of telefoon benaderd. Acht jongeren die zich hadden aangemeld, besloten later toch af te zien van deelname of reageerden niet meer op de mail. De deelnemers ontvingen informatie en een toestemmingsformulier per mail, die vóór de start

van het interview ondertekend werd. Daarin gaven zij ook toestemming voor opname van het interview, zodat deze later getranscribeerd konden worden. Opnames werden alleen gebruikt voor dit doeleinde en achteraf verwijderd. Respondenten ontvingen een vrijwilligersbijdrage van 25 euro in de vorm van een cadeaubon.

INTERVIEWS

Praktische zaken

De belangrijkste data voor dit onderzoek hebben we verzameld met behulp van semigestructureerde interviews. We hebben zowel individuele interviews als groepsinterviews afgenomen. De interviews duurden gemiddeld één tot anderhalf uur. Het grootste deel van de interviews werd op locatie afgenomen; enkele interviews werden online via Teams gehouden. Daarbij wilde een van de participanten niet in beeld komen.

Inhoud

Met twaalf jongeren hebben we individuele interviews gehouden. De interviews hebben we afgenomen met een semigestructureerde topiclijst. Zie bijlage A voor deze topiclijst. De topiclijst is ruwweg opgebouwd in twee delen: een deel over de sociale contacten en behoeften van jongeren en een deel over hun contact met organisaties die zich richten op sociaal contact.

Voor de vragen over sociale behoeften hebben we topics opgesteld met behulp van de vier subdoelen die Bouwman en Van Tilburg (2020) onderscheiden bij de aanpak van eenzaamheid. Daarbij onderscheiden we de behoefte aan een netwerk van sociale contacten, de behoefte om hecht en intiem contact te ervaren, de behoefte om bij een groep te horen en de behoefte om te ervaren van betekenis te zijn. Bij de Resultaten (Onderdeel: 'Sociale behoeften') lichten we deze indeling verder toe. Het stuk over organisaties is opgesplitst in twee delen, met vragen over hun ervaring met lhbtq+ of trans gerelateerde organisaties enerzijds, en ervaring met reguliere organisaties in het sociaal domein anderzijds.

Groepsinterviews

In totaal zijn er vier groepsinterviews gehouden, elk met twee of drie jongeren. De groepsinterviews waren aanvankelijk op dezelfde manier opgebouwd als de individuele interviews. Na het eerste interview is de opbouw van het gesprek enigszins aangepast. De vragen over het sociaal netwerk van de respondenten leidden tijdens het eerste interview tot veel individuele antwoorden en weinig interactie tussen de aanwezigen. Daarom is in de volgende groepsinterviews de focus meer gelegd op het type organisatie of plek waar de deelnemers behoefte aan hadden en welke aspecten daarbij komen kijken. Hierover kon gemakkelijker een interactief gesprek gevoerd worden en de meeste informatie opgehaald worden binnen de beperkt beschikbare tijd.

FOCUSGROEPEN

De interviews met jongeren vormen het hoofdonderdeel van deze studie. In aanvulling daarop werd in beide gemeenten een focusgroep gehouden met organisaties in het sociaal domein. Bij deze focusgroepen sloten vertegenwoordigers van zowel lhbtq+ of trans gerelateerde organisaties, als reguliere organisaties in het sociaal domein aan. Met hen wilden we bespreken of zij de uitkomsten van de interviews herkenden en wat organisaties (kunnen) betekenen in het voorzien van de sociale behoeften van de jongeren. Daarbij lieten we de deelnemers vrij om dieper in te gaan op de thema's die zij belangrijk vonden. Aan de focusgroepen, die elk anderhalf tot twee uur duurden, deden in Utrecht twaalf en in Den Haag elf deelnemers mee.

ANALYSE

Om de interviews te analyseren, zijn ze eerst getranscribeerd (volledig uitgetypt). De interviews zijn geanalyseerd met behulp van MAXQDA, een programma voor het analyseren van kwalitatieve data. De interviews zijn gecodeerd, waarbij de originele structuur van de topiclijst grotendeels is behouden. Voor de groepsinterviews hebben we hetzelfde proces doorlopen. Wanneer participanten binnen de groepsinterviews duidelijk individuele antwoorden gaven, zijn deze gecodeerd als individuele meningen. Wanneer zij in gezamenlijke discussie samen tot een antwoord of thema kwamen, is dit opgevat als een gezamenlijke mening.

RELEVANTIE

In de gemeente Den Haag sluit het onderzoek aan bij het actieplan 'Queer in Den Haag' ([QueerDenHaag](#)), o.a. in relatie tot de actiepunten omtrent zichtbaarheid van lhbtq+ personen en specifieke aandacht voor transgender personen. Momenteel wordt er een nieuw actieplan gevormd voor 2023-2026, waarin dit ook een aandachtspunt zal blijven. In de gemeente Utrecht sluit het project aan bij onder andere het [Nieuw uitvoeringsplan eenzaamheid Utrecht](#) ([utrechtomarmt.nl](#)), en de [Anti-Discriminatie Agenda](#) en de [Regenboogagenda](#), die momenteel ook herijkt worden. Ten slotte streeft Movisie ernaar landelijke lessen te trekken uit het verkennende onderzoek. Deze kunnen dienen als input voor het programma Aanpak Eenzaamheid en andere programma's omtrent sociale gezondheid en/of lhbtq+ emancipatie zoals het Regenboogsteden-programma binnen het kennisinstituut.

BEPERKINGEN VAN DIT ONDERZOEK

Zoals elk onderzoek heeft ook deze verkenning enkele beperkingen. We geven een kort overzicht van factoren die mogelijk invloed hebben op de uitkomsten van deze verkenning. Een overkoepelend punt dat belangrijk is om vooraf te benoemen is dat dit een kwalitatief onderzoek is: het gaat dus niet om het onderzoeken van percentages of aantallen. Waar het wel om draait, zijn de inhoudelijke aspecten die voor deze jongeren belangrijk zijn in hun sociaal netwerk en waar gemeenten of sociaal professionals op in kunnen spelen.

Genderidentiteit

Wanneer we kijken naar de genderidentiteiten zoals beschreven door de groep jongeren in deze studie wordt duidelijk dat het gaat om een breed spectrum aan identiteiten. Veel jongeren beschrijven hun gender dan ook niet met één term, maar leggen uit hoe hun genderidentiteit voor hen voelt en beschrijven het in gedetailleerde termen. In deze studie hebben we genderidentiteit niet ingedeeld in categorieën, omdat we het belangrijk vinden het gehele spectrum aan identiteiten te erkennen. De diversiteit aan genderidentiteiten kan echter wel verbonden zijn met een mogelijke diversiteit aan ervaringen en behoeften van individuen die in de studie terugkomen. Zo hebben non-binaire personen wellicht andere behoeften dan “binaire” transgender personen, of is er mogelijk verschil tussen jongeren die wel of niet medische stappen ondergaan. Het is belangrijk die mogelijke verschillen te erkennen. Voor een gedetailleerder beeld van de behoeften van jongeren zouden die verschillen in een vervolgonderzoek op een bewuste manier uitgesplitst kunnen worden.

Eenzaamheid

Een groot deel van de jongeren in deze studie heeft een vrij solide sociaal netwerk. Uit eerder onderzoek blijkt dat trans en non-binaire personen meer risico hebben op eenzaamheid, en dat zo’n twee derde van de transgender personen gevoelens van eenzaamheid ervaart (Keuzenkamp, 2012). Een mogelijke reden voor de huidige samenstelling van deelnemers is dat de drempel voor aanmelding hoger zou kunnen zijn voor jongeren die zich eenzaam voelen. Op het moment dat je minder goed in je vel zit, zul je je wellicht minder snel vrijwillig openstellen voor een interview. Die drempel wordt waarschijnlijk hoger door werving via sociale media, in plaats van bijvoorbeeld persoonlijke werving. Dat veel van de jongeren op het moment van het interview zich waarschijnlijk niet eenzaam voelden wil overigens niet zeggen dat zij zich in een eerdere fase niet eenzaam hebben gevoeld.

Intersectioneel perspectief

Het is van groot belang om deelnemers van verschillende achtergronden en met diverse identiteiten te includeren. We hebben geprobeerd hier rekening mee te houden in de werving door verschillende organisaties daarbij te betrekken, maar hebben niet specifiek ingezet op inclusie van bepaalde subgroepen. Daarmee zijn er groepen die waarschijnlijk niet bereikt worden: denk bijvoorbeeld aan dak- en thuisloze jongeren, of jongeren in de jeugdzorg. Ook is het aantal deelnemers met verschillende kruisingen van identiteiten ook niet per se een accurate weerspiegeling van de samenstelling van jongeren in Den Haag en Utrecht. Denk bijvoorbeeld aan het aantal jongeren dat trans of non-binair en van kleur is. Doelgerichtere werving van verschillende subgroepen is nodig voor een betere representatie van de gehele samenleving. Hier kan in een vervolgproject nog meer op ingezet worden. Het [diversiteitsvlechtwerk van Movisie](#) kan hierbij behulpzaam zijn.

Resultaten

1. (Gender)identiteit

We introduceren allereerst de groep jongeren: hoe beschrijven zij hun genderidentiteit en welke rol speelt dit voor hen? Welke andere aspecten van hun identiteit zijn belangrijk? Uit de beschrijvingen van genderidentiteit van de jongeren hieronder wordt duidelijk dat gender te beschrijven valt als een spectrum³. Wanneer het relevant is om specifieke verschillen te benoemen, zullen we dit duidelijk in de tekst aangeven.

BESCHRIJVING GENDERIDENTITEIT

Zeven jongeren beschrijven zichzelf als man of mannelijk (trans masculien), waarbij sommige jongeren benoemen hun gender te beschrijven als 'man' of 'jongen', terwijl anderen ook specifiek de term 'trans' benoemen (i.e. 'trans man' of 'trans jongen'). Ongeveer de helft van hen geeft aan dat hun gender niet alléén mannelijk is. Zo zeggen deelnemers bijvoorbeeld:

'Als je een balkje zou maken van man en vrouw, dan zit ik grotendeels bij man, maar dat staat nog niet 100% vast.'

Twee andere jongeren geven aan hun gender zowel met mannelijke als non-binaire aspecten te duiden.

Meerdere jongeren beschrijven hun gender als non-binair. Twee jongeren duiden hun genderspecifiek en enkel met de term 'non-binair'. Eén van hen zegt bijvoorbeeld:

'Het zit in het midden, niet mannelijk en niet vrouwelijk – gewoon non-binair.'

Twee anderen geven aan dat zij non-binair zijn, maar dat genderfluïde de term is die het beste bij hun gender past. Eén van hen beschrijft:

'Ik voel me nooit helemaal man of vrouw, wel altijd non-binair. Maar de ene dag voelt mijn lichaam heel verkeerd en het andere moment is er geen probleem.'

3 Hoewel belangrijk is te erkennen dat non-binaire en "binaire" transgender jongeren verschillende identiteiten hebben die verbonden kunnen zijn aan verschillende ervaringen, maken wij in de beschrijving geen strikte indeling van identiteiten. In de Methode geven wij toelichting hierop.

Een andere deelnemer beschrijft hun gender als genderfluïde of genderqueer en geeft daarnaast aan zich (als neurodivergent persoon) te associëren met xenogenders en zichzelf fey-gender te noemen. Weer een andere jongere beschrijft zichzelf ook als non-binair of genderqueer.

Vier jongeren geven aan geen gender te hebben of niet te beschrijven. Eén van hen noemt de term agender en twee van hen benoemen dat er volledige afwezigheid is van gender. De vierde noemt zichzelf non-binair en geeft aan dat het niet beschrijven van gender voor die het makkelijkst is.

Twee jongeren beschrijven hun gender als non-binair, maar noemen daarbij ook de term 'vrouwelijk'. Eén van hen zegt: '

Ik heb een soort lijn in gedachten, en ik zit iets meer aan de non-binair vrouw kant dan aan de non-binair man kant.'

Daarnaast geeft de andere jongere aan:

'Non-binair vind ik lekker breed, maar ik weet wel dat ik steeds meer neig naar de vrouwelijke kant.'

Er is één jongere in de studie die zichzelf beschrijft als vrouw, of trans vrouw.

MAAKT GENDERIDENTITEIT EEN BELANGRIJK DEEL UIT VAN DE IDENTITEIT VAN JONGEREN?

Genderidentiteit als belangrijk aspect

De meeste jongeren vertellen dat hun genderidentiteit een belangrijk deel uitmaakt van hun identiteit, of een grote rol speelt in hun leven.

Meerdere jongeren beschrijven dat ze in het dagelijks leven veel nadenken en blijven ontdekken over hun genderidentiteit. Zo vertelt een jongere dat ze veel bezig is met experimenteren met kleding, door zich meer "masc" of "femme" te kleden en een binder te dragen. Deelnemers vertellen ook over het belang zichzelf te kunnen zijn. Daarbij benadrukken sommigen de vrijheid die ze voelen na een weg van zelf-ontdekking of acceptatie. Een jongere beschrijft bijvoorbeeld:

'Het is een belangrijk deel van mijn identiteit. Ik heb er even over gedaan om me comfortabel te voelen in m'n identiteit, dus wil ook niet gezien worden als iets anders dan queer of non-binair. Ik ben er best wel trots op, het laat zien dat ik door heel wat struggles ben gegaan en dat ik blij ben met wie ik nu op het moment ben.'

Jongeren beschrijven ook de impact die de maatschappij heeft op hoeveel zij bezig zijn met hun genderidentiteit. Sommige jongeren beschrijven aspecten die uniek zijn voor non-binaire personen, in het navigeren in een binaire wereld. Een participant zegt:

'Veel dingen in de maatschappij zijn ingedeeld in man/vrouw. Je realiseert je dat het nog zo is, en dat je er rekening mee moet houden.'

Een jongere geeft aan dat hij zich niet 'normaal' voelt, anders dan mensen om hen heen. Hen uit zichzelf daarom vooral online, waar mensen minder aannames maken gebaseerd op bijvoorbeeld uiterlijk. Een andere jongere benoemt de discrepantie tussen hoe die zich voelt en hoe de maatschappij met die omgaat, waardoor die heel veel is gaan nadenken over wat vrouwelijkheid en mannelijkheid voor die betekent. Enkele jongeren benoemen ook het belang van het correct gebruik van voornaamwoorden door de mensen om hen heen.

Genderidentiteit als minder belangrijk aspect

Een aantal deelnemers beschrijft dat hun genderidentiteit belangrijk is, maar niet voorop staat in hun leven. Zo geven enkelen van hen aan dat hun genderidentiteit hen gemaakt heeft tot wie ze zijn, maar op dit moment slechts een kleiner deel uitmaakt van hun leven. Alle drie de deelnemers die dit beschrijven, identificeren zich als man of trans man. Een van hen zegt:

'Het heeft me gevormd tot wie ik ben, maar het verdwijnt inmiddels ook wel steeds meer naar de achtergrond. Toen ik nog heel vaak naar het ziekenhuis moest daarvoor, was dat alles waar ik mee bezig was. Het is nog steeds een groot onderdeel van wie ik ben, maar ik heb inmiddels gelukkig ook andere dingen die tijd en ruimte kunnen innemen.'

Een andere deelnemer beschrijft dat diens genderidentiteit in principe niet zo belangrijk voor die is, maar dat dit wel van groter belang wordt door zijn omgeving en de inrichting van de samenleving.

'Als ik naar de wc moet, moet ik kiezen. Bij registratie moet ik kiezen. Je moet er constant een stempel op plakken en dat vind ik lastig, dus daardoor wordt het iets groots.'

Eén deelnemer geeft aan dat genderidentiteit helemaal geen belangrijk onderdeel uitmaakt van zijn identiteit.

INTERSECTIONALITEIT: ANDERE BELANGRIJKE ASPECTEN

Zoals enkele jongeren al aangeven is genderidentiteit niet het enige of het belangrijkste onderdeel van hun identiteit. We hebben de deelnemers gevraagd naar andere belangrijke aspecten in hun leven, omdat verschillende factoren, vaak gerelateerd aan het behoren tot een gemarginaliseerde groep, met elkaar in wisselwerking staan. Dit wordt 'intersectionaliteit' genoemd (zie de Definitielijst aan het einde van de Inleiding voor meer informatie). Daarbij hebben we de deelnemers een korte lijst voorgelegd: culturele identiteit/achtergrond, sociaaleconomische status, van kleur zijn, religieuze overtuiging, beperkt zijn (zichtbaar of niet-zichtbaar), seksuele oriëntatie, of een ander aspect dat hier onbenoemd is gebleven.

Ongeveer de helft van de respondenten geeft aan dat seksuele oriëntatie een rol speelt in hun leven of identiteit. Daarbij geven sommigen aan dat ze queer zijn, anderen dat ze biseksueel of panseksueel zijn, en weer anderen dat ze lesbisch of homoseksueel zijn. Eén persoon geeft aan dat hij *aroace is (aromantisch-aseksueel)*.

- Iets minder dan een kwart van de participanten is van kleur en meerdere van hen geven aan dat dat een belangrijk deel van hun identiteit is. Daarbij noemen een paar participanten specifiek hun culturele achtergrond als belangrijk aspect. In Den Haag nemen ten minste vier jongeren van kleur deel, terwijl er in Utrecht één participant van kleur is.
- Enkele jongeren benoemen de rol van hun religie in hun leven (christendom en hindoeïsme). Voor één van hen speelt religie een heel grote rol.
- Ongeveer een derde van de participanten geeft aan neurodivergent te zijn. Daarbij specificeren enkele van hen dit verder: een groot deel van hen noemt ADHD, en een kleiner deel autisme.
- Een paar deelnemers zeggen iets over hun economische status of het inkomen van hunzelf of hun familie.
- Een deelnemer benoemt dat hij eerste-generatie-student is en vertelt over hun opvoeding en de sterke discrepantie tussen werkersmilieu en universitaire omgeving.
- Een deelnemer benoemt psychische problematiek als groot onderdeel in zijn leven. Daarnaast zijn er meerdere deelnemers die ook gedurende het interview hun ervaring met psychische problemen of mentale zorg delen, maar noemen dit hier nog niet als belangrijk onderdeel van hun identiteit of leven.

Behalve het eerdergenoemde verschil tussen het aantal deelnemers van kleur in Den Haag en Utrecht, zijn er geen opvallende verschillen tussen de gemeente Den Haag en Utrecht wanneer het gaat om andere aspecten van identiteit.

2. Sociale behoeften

Op de volgende pagina's beschrijven we de sociale behoeften van jongeren. We doen dit op basis van een indeling naar sociale behoeften die we zelf ontwikkeld hebben en waarin we vier sociale behoeften onderscheiden. In de literatuur wordt onderscheid gemaakt tussen twee basisvormen van eenzaamheid: sociale eenzaamheid en emotionele eenzaamheid (Weiss, 1973). Bouwman en Van Tilburg (2020) stellen dat het verminderen van eenzaamheid via vier subdoelen verloopt en zij koppelen dit tegelijkertijd aan het onderscheid tussen sociale en emotionele eenzaamheid:

- Het vergroten van intimiteit (gekoppeld aan emotionele eenzaamheid)
- Het verbeteren (of vergroten) van het sociale netwerk (gekoppeld aan sociale eenzaamheid)
- Het vergroten van het gevoel erbij te horen (gekoppeld aan sociale eenzaamheid)
- Het vergroten van het gevoel betekenis te hebben (gekoppeld aan emotionele eenzaamheid)

Bij onze indeling stellen wij dat achter deze vier subdoelen vier sociale behoeften schuilgaan en daarom hebben we de subdoelen vertaald naar onderliggende sociale behoeften. Daarbij hebben we een extra dimensie toegevoegd aan de indeling, namelijk het onderscheid tussen een-op-een-contact en contact in groepsverband. Dat leidt tot de volgende indeling:

- De behoefte om hecht en intiem contact te ervaren (emotionele eenzaamheid, meer gericht op individueel contact)
- De behoefte aan een netwerk van sociale contacten (sociale eenzaamheid, meer gericht op individueel contact)
- De behoefte om bij een groep te horen (sociale eenzaamheid, meer gericht op contact met, en waardering van, een groepsverband)
- De behoefte om te ervaren van betekenis te zijn (emotionele eenzaamheid, meer gericht op contact met, of waardering van, een groepsverband)

Deze behoeften hebben we in de interviews uitgevraagd bij de jongeren. In aanvulling daarop hebben we bij elke behoefte extra vragen gesteld die gerelateerd zijn aan genderidentiteit. Omdat er veel overlap is tussen de behoeften, was het lastig een strikte uitsplitsing van de resultaten te maken. Na bespreking van de eerste twee type behoeften volgt een Verdieping, waar we dieper ingaan op de behoefte aan (individueel) contact met andere transgender en non-binaire jongeren.

DE BEHOEFTE OM HECHT EN INTIEM CONTACT TE ERVAREN

Hebben de jongeren goede of beste vrienden of andere goede contacten? Wat is belangrijk in een goede vriend(in)?

Bijna alle deelnemers geven aan iemand te hebben die ze als goede vriend of ander goed contact beschouwen. Enkele deelnemers hebben een partner, anderen geven aan goede vrienden te hebben, waarvan sommigen op afstand (bijvoorbeeld online contacten). Ook familie wordt door enkelen genoemd; daarbij gaat het om ouders of *siblings*⁴.

Aspecten die volgens deelnemers horen bij een goede vriendschap of ander goed contact zijn acceptatie, steun of support, alles kunnen delen/over alles kunnen praten, geduld en wederzijds vertrouwen. Ook wordt het belang van je thuis voelen bij iemand nog een keer genoemd. Andere thema's die genoemd worden zijn *open-mindedness*, gedeelde idealen en gedeelde interesses. Voor veel deelnemers zijn de mensen die ze beschouwen als goede vrienden ook de mensen met wie ze alles kunnen delen. Dit hoeft echter niet per se overeen te komen. Een van de deelnemers geeft aan zich vaak eenzaam te voelen, ondanks enkele goede vrienden te hebben. Van belang voor hem is dat de mogelijkheid tot dagelijks contact met vrienden ontbreekt, bijvoorbeeld door de mentale gezondheid van zijn vrienden.

Hebben ze hechte contacten die transgender of non-binair zijn? Vinden ze dat belangrijk?

Iets meer dan een kwart van de respondenten geeft aan een goede vriend of ander contact te hebben die dicht bij hen staat, die ook transgender of non-binair is. Een deel heeft deze vrienden online leren kennen en een deel via vrienden of school. Zij geven allemaal aan dat zij niet bewust (beste) vrienden met hen zijn geworden omdat zij ook transgender of non-binair zijn. Het grootste deel van de jongeren geeft aan het wel belangrijk te vinden om contact te hebben met andere transgender of non-binaire personen. Het lijkt daarbij niet cruciaal te zijn dat hun beste vrienden trans of non-binair zijn, zolang zij maar enige vriendschappen of contacten om hen heen hebben die de ervaring van trans of non-binair zijn delen. In de Verdieping die volgt op pagina 20, gaan we uitgebreid in op de redenen waarom jongeren graag contact hebben met andere transgender of non-binaire jongeren.

DE BEHOEFTE AAN EEN NETWERK VAN SOCIALE CONTACTEN

Tevredenheid (voldoende mensen) en algemeen beeld

Ruim de helft van de participanten geeft aan voldoende contacten te hebben met wie zij 'individueel' contact hebben. Dat zijn mensen om bijvoorbeeld een activiteit mee te ondernemen of een berichtje te sturen als er iets is. De andere kleine helft heeft behoefte aan méér contact. Enkele deelnemers hebben vooral online vrienden of vrienden die niet in de buurt wonen en hebben daarom behoefte aan meer contacten in de stad; anderen missen gewoon een uitgebreidere kring van vrienden of andere contacten. Alhoewel hier nog niet specifiek gevraagd naar contact met andere trans, non-binaire of (breder) andere lhbtqi+

4 We gebruiken de term *siblings* in plaats van 'broers en zussen' om ook non-binaire mensen te includeren, aangezien hier nog geen Nederlandse genderinclusieve verzamelterm voor is.

mensen, geven enkele deelnemers hier al aan behoefte te hebben aan 'queer contacten', of mensen om naar 'queer events' te kunnen gaan (met de term 'queer' refererend naar de lhbtq+ community).

Steun en vertrouwen

De meeste deelnemers hebben mensen op wie ze kunnen terugvallen voor steun en vertrouwen. Dat zijn vooral vrienden, gevolgd door familieleden en partners. Zij vertellen bijvoorbeeld dat zij goed met hen kunnen praten wanneer ze ergens mee zitten en daar steun bij nodig hebben. Voor enkele van hen is dat vooral online contact. Daarnaast zijn er ook verschillende participanten die wel enige contacten hebben, maar behoefte hebben aan meer. Zo vertelt een deelnemer:

'Ik kan bij mijn vriendin terecht, en ik heb wat online vrienden met wie ik contact kan leggen. [...] Voor mij is mijn familie gewoon geen optie. Het zou fijn zijn een netwerk op te hebben gebouwd in de omgeving, die ik een berichtje kan sturen om te zeggen: 'hey, ik moet echt even wat dingen luchten, heb je zin om even voor een kopje koffie te gaan?'

Ook vertellen een paar jongeren dat ze het lastig vinden om steun toe te laten. Verder vertelt iemand ook al over diens ervaring met steun wanneer het gaat om genderidentiteit:

'Ik heb veel mensen die ik als super goede vrienden beschouw, die cisgender en hetero zijn. Zij zijn er altijd voor me, maar begrijpen het misschien toch niet altijd als ik zit met een probleem waar trans of queer mensen tegenaanlopen. Ze hebben wel empathie daarvoor, maar het is het stukje begrip en dat ze er niet zelf doorheen zijn gegaan dat toch mist. En met de online mensen voelt het goed, maar dat is weer niet hetzelfde, omdat ik niet naast ze kan zitten.'

Dit verschil tussen 'empathie' en '(intrinsiek) begrip' of herkenning herkennen veel jongeren in de studie en is voor hen ook een reden waarom zij contact (willen) hebben met andere transgender of non-binaire jongeren. Ook dit komt uitgebreid terug in de Verdieping die op pagina 20.

Wat voor activiteiten doen ze graag met vrienden?

Het type activiteiten dat deze jongeren in het algemeen graag met vrienden doen is heel gevarieerd. Activiteiten die vaker genoemd worden zijn activiteiten die thuis plaatsvinden, zoals spelletjes doen, film kijken of gewoon samen zijn. Buiten de deur noemen deelnemers vaker de bioscoop, eten, livemuziek, uitgaan, culturele activiteiten (zoals het museum of theater) en sporten. Ook bij deze algemene vraag worden door enkele deelnemers al lhbtq+ activiteiten genoemd, zoals Pride evenementen. In Den Haag wordt The Hang-Out 070 ook genoemd (queer space in Den Haag).

Ondernemen de jongeren activiteiten met andere trans jongeren?

Een deel van de participanten onderneemt al activiteiten met andere trans of non-binaire jongeren. Dat zijn onder andere de jongeren die al aangaven een goede vriend te hebben die ook trans of non-binair is. Daarnaast heeft ongeveer een derde van de participanten contact met andere trans of non-binaire jongeren die wat verder van hen af staan. Het gaat dan bijvoorbeeld om vrienden die ze kennen van een grotere vriendengroep, vrienden van vrienden, klasgenoten of contacten in andere omgevingen (zoals organisaties). Enkele jongeren geven aan dat ze enkel of voornamelijk online contact hebben met andere trans of non-binaire jongeren. Een groter deel van de jongeren geeft aan geen transgender of non-binaire vrienden, maar wel andere (cisgender) vrienden te hebben die deel uitmaken van de lhbtq+ gemeenschap en met hen graag activiteiten te ondernemen. Daarnaast is er een aantal jongeren dat nog helemaal geen activiteiten onderneemt met andere trans of non-binaire jongeren.

Een paar jongeren geven specifiek aan graag trans of lhbtq+ gerelateerde activiteiten⁵ te ondernemen met hun trans of non-binaire vrienden: zo gaan ze bijvoorbeeld naar Pride evenementen of naar demonstraties van TransZorgNu. Een paar jongeren onderneemt ook online activiteiten met andere jongeren (bijvoorbeeld gesprekken of games). Ook zijn er enkele jongeren die weleens naar activiteiten van lhbtq+ of trans organisaties gaan en daarbij activiteiten ondernemen met trans en non-binaire jongeren die zij nog minder goed kennen. Zij gaan bijvoorbeeld naar *The Hang-Out 070 (Den Haag)* of *AutiRoze*. Enkele jongeren beschrijven dat zij niet per se activiteiten ondernemen met hun transgender of non-binaire vrienden omdat zij ook trans zijn, maar dat zij gewoon leuke dingen met ze doen omdat het goede vrienden of andere contacten zijn. Activiteiten die jongeren bijvoorbeeld met hun trans en non-binaire vrienden ondernemen zijn 'algemene' activiteiten zoals uitgaan, naar de stad, bioscoop, eten of sporten.

5 Wanneer er gesproken wordt over 'trans of lhbtq+', en soms over 'trans of queer', geven we daarmee het verschil aan tussen de groep trans en non-binaire jongeren binnen de gemeenschap enerzijds, en de lhbtq+ community in haar geheel anderzijds. Trans personen maken uiteraard ook deel uit van die lhbtq+ gemeenschap. Sommige activiteiten zijn bijvoorbeeld specifiek gericht op de subgroep van trans en non-binaire personen, terwijl andere evenementen voor de lhbtq+ gemeenschap in haar geheel bedoeld zijn.

Verdieping: Contact met andere trans en non-binaire jongeren

Op de vorige pagina's hebben we al kort gezien dat deelnemers het belangrijk vinden contact te hebben met andere trans en non-binaire jongeren. In deze 'Verdieping' gaan we daar verder op in. We vatten eerst kort samen hoeveel jongeren contact hebben met andere trans of non-binaire jongeren. Daarna gaan we in op de vraag: hebben ze behoefte aan die contacten en waarom wel of niet? We lichten de belangrijkste redenen voor contact met andere trans en non-binaire jongeren uit.

HET BELANG VAN CONTACT MET ANDERE TRANS EN NON-BINAIRE JONGEREN

Het overgrote deel van de deelnemers vindt contact met andere trans of non-binaire jongeren belangrijk. Hiervoor worden verschillende redenen genoemd.

'Empathie' vs. 'herkenning/intrinsiek begrip'

De eerste reden die bijna alle deelnemers noemen is dat het fijn is volledig begrepen te worden. Daarbij gaat het om het verschil tussen de 'empathie' die zij aan de ene kant van hun cisgender vrienden krijgen en de 'herkenning' of het 'intrinsiek begrip' dat ze ervaren bij andere transgender en non-binaire personen. De jongeren beschrijven dat andere transgender of non-binaire jongeren hen écht kunnen begrijpen, omdat ze hetzelfde meemaken of meegemaakt hebben. Bij vrienden die cisgender zijn, merken ze vaak dat zij erg hun best doen om het te begrijpen, maar dat ze zich nooit volledig zullen kunnen inleven in de ervaring van trans of non-binair zijn. Dat geldt bijvoorbeeld voor gedeelde ervaringen in het dagelijks leven, zoals genderdysforische en gendereuforische⁶ gevoelens. Voor sommigen is ook het contact dat zij hebben met mensen die deel uitmaken van de lhbtq+ gemeenschap, maar zelf cisgender zijn, voldoende. In de meeste gevallen geven de deelnemers aan dat ze daarnaast een specifieke behoefte hebben aan contact met andere trans of non-binaire mensen. Hieronder volgen enkele quotes van deelnemers waarin ze dit verschil beschrijven.

6 Genderdysforie en gendereuforie zijn termen om, respectievelijk, de negatieve en positieve gevoelens te beschrijven die te maken hebben met de eigen genderidentiteit. Twee voorbeelden: een gevoel van neerslachtigheid of stress over je lichaam als trans persoon (genderdysforische gevoelens); een gevoel van blijheid wanneer je kleding draagt waar je je prettig bij voelt of als je aangesproken wordt met de juiste voornaamwoorden (gendereuforische gevoelens). Zie bijvoorbeeld dit artikel voor een toelichting: <https://transmagazine.nl/10-redenen-voor-gendereuforie/>.

'Het is fijn om het gevoel te hebben dat zij het begrijpen op een manier dat mijn beste vriendin, die cis is, het niet begrijpt. Ze kan zich erin verplaatsen en ze is super empathisch, ze kan het zich voorstellen, maar het begrip is groter – dus niet de acceptatie, maar het begrip – bij mensen die ook niet cisgender zijn.'

'Het is fijn dat je om onbenullige dingen kan klagen; bijvoorbeeld dat je niet kan ademen na het rennen voor de trein doordat je een binder draagt. Wat dat betreft is het heel fijn om dat soort mensen te hebben. Ik merk dat ik dat heel erg mis als ik met cis vrienden ben. Dat ik moet bedenken: wat snappen ze wel en wat snappen ze niet, wat moet ik gaan uitleggen, ga ik het überhaupt wel vertellen?'

'Ik denk dat het wel fijn kan zijn om vrienden te hebben die transgender zijn, omdat er een vanzelfsprekend begrip voor elkaar is op sommige vlakken. Soms zit je ergens mee, bijvoorbeeld dat je geboortenaam benoemd wordt, of dat er gefocust wordt op je lichaam. Cis vrienden zullen dat niet meteen snappen of inzien. Een trans vriend beseft dat al, dan hoef je dat even niet uit te leggen. Uitleg is niet erg, maar soms is het fijn dat er al begrip is.'

'Ik heb veel mensen (veel cis en hetero mensen) die ik als super goede vrienden beschouw, zij zijn er super lang voor me geweest, ook nu. Maar zij begrijpen misschien toch niet altijd waar ik mee zit. Ze hebben wel empathie daarvoor, maar het is het stukje begrip - en dat ze er niet zelf doorheen zijn gegaan - dat toch wel mist.'

De vrienden of contacten die zulk begrip hebben, hoeven niet per se goede vrienden te zijn. Sommige deelnemers beschrijven hun ervaring met meer oppervlakkige contacten:

'Laatst had ik een borrel met mensen die ik dan maar één keer in de maand zie - maar dan vertel ik hun bijvoorbeeld wel dat ik eindelijk op de wachtlijst sta [van de genderpoli]. En dan is iedereen heel blij en geven ze me een knuffel; de meesten begrijpen gewoon hoe het is of hebben het ook al doorgemaakt. Dan zie je die volledige blijdschap voor je, omdat ze weten hoe fijn dat is. Dus op zo'n moment is dat wel heel fijn.'

'Ik hou ook heel erg van m'n niet-queer vrienden, dat zijn ook heel leuke mensen. Maar je bent er toch onbewust wel de hele dag ermee bezig. Als iemand me aanspreekt met 'jongedame', dat het een beetje irritatie opwekt. Je zou het kunnen uitleggen aan je niet-queer vrienden, maar als je met iemand bent die het ook zo voelt dan snap je het meteen. Dat herken je meteen, en dat maakt het dan toch even wat makkelijker.' [...] 'Ik kan alles met mijn beste vriendin delen, maar als

ik haar stuur hoe blij ik ben als ik m'n binder om doe, dan snapt zij dat voor geen ene meter. Dan app ik nog liever een queer vriend die ik nauwelijks ken. Ik ga dan toch eerder naar mensen die het begrijpen.'

'Als ik met m'n [cis] vrienden erover praat dan voel ik dat ze doen alsof ze het begrijpen; maar je begrijpt het niet, omdat je het zelf niet meemaakt. Je kan je erin inleven, maar verder dan dat kom je niet. Dus als ik met iemand spreek die zelf transgender is, of zich anders identificeert dan cisgender, dan heb je meteen een soort connectie. Je begrijpt elkaar heel goed. [...] Dat zou ik meer willen: contact met mensen die het intrinsiek begrijpen.'

De functie van een ander als rolmodel

Ten tweede beschrijven jongeren hoe andere trans of non-binaire jongeren soms een voorbeeld- of rolmodelfunctie voor hen hebben. Een participant beschrijft:

'Het is belangrijk dat je weet dat je niet alleen bent, omdat dat heel lastig is. Ik heb heel veel geluk gehad dat een van mijn vrienden al wist dat die niet-cis was voordat ik erachter kwam, en dat dat mij heel erg geholpen heeft. Dat ik zag: dit kan, dit is er, dit is oké. En dat er mensen zijn die dat voorbeeld geven en daarover kunnen praten – dat is heel belangrijk.'

Een andere jongere zegt:

'[Het contact met andere trans of non-binaire personen] is onderdeel van wat mij aan het denken heeft gezet. Een kennis van mij is non-binair, en die heeft voor het eerst bij mij een binder aangetrokken; dat deed wel wat met me. Door hen ben ik er meer over gaan nadenken. Zo hebben veel van die mensen steeds een stapje daarin mogelijk gemaakt.'

Ook beschrijft iemand de bredere impact van representatie:

'Ik merk dat ik het gewoon fijn vind, vooral ook om die verscheidenheid aan trans mensen te zien. Dat heeft mij ook geholpen met hoe ik mezelf beleef op dit spectrum.'

Het uitwisselen van kennis (bijvoorbeeld over medische transitie)

Ten derde benoemen jongeren het belang van uitwisselen van kennis met anderen. Zo zitten enkele jongeren bijvoorbeeld in WhatsApp- of Facebookgroepen met andere transgender personen, waar ze verhalen kunnen lezen of praktische vragen kunnen stellen over bijvoorbeeld medische kennis.

'Ik zit in een WhatsApp-groep met mensen die ik vanuit een trans organisatie heb leren kennen. Ik ken 90% van de mensen in die groep niet, maar ik vind het fijn om te weten dat ik altijd een vraag kan stellen als ik ergens mee zit, of als ik een specifieke vraag heb over trans zijn.'

Daarnaast hebben sommige jongeren vrienden aan wie ze vragen kunnen stellen over bijvoorbeeld medische transitie, naamswijziging en praktische zaken.

Samen dingen ondernemen

Verder vertellen meerdere jongeren dat ze graag trans of non-binaire contacten hebben om samen naar lhbtq+ of trans gerelateerde plekken te gaan. Denk bijvoorbeeld aan queer feestjes, Pride evenementen, of het bezoeken van activiteiten van lhbtq+ organisaties.

Makkelijker vrienden maken

Ook beschrijven deelnemers dat ze graag contact zoeken met andere transgender jongeren, omdat zij makkelijker een connectie met hen kunnen maken. Dat maakt het maken van nieuwe vrienden makkelijker.

GEEN CONTACT MET TRANS EN NON-BINAIRE JONGEREN

Er zijn ook enkele jongeren die geen contact hebben met andere trans en non-binaire jongeren. Bij een paar jongeren is dit een bewuste keuze. Enkele van hen geven aan in contact met andere trans jongeren bijvoorbeeld meer genderdysforie te krijgen. Een participant vertelt:

'Ik vind het ook wel fijn dat ik veel vrienden heb die cis zijn. Dat we dingen kunnen delen, maar elkaar niet verstrikken daarin. Bijvoorbeeld dat een van ons last heeft van genderdysforie en dat het daardoor bij de ander ook erger wordt. Nu kan ik het delen zonder dat die ander dat hetzelfde heeft. Zij kunnen gewoon luisteren en het proberen te begrijpen.'

Als laatste zijn er ook enkele deelnemers die beschrijven dat het hen niet uitmaakt of zij contact hebben met cis of trans/non-binaire mensen. Een paar mensen geven daarbij wel aan dat zij een voorkeur hebben voor contact met andere jongeren die deel uitmaken van de lhbtq+ gemeenschap.

BESPREKEN JONGEREN HUN GEDACHTEN OVER GENDERIDENTITEIT?

Bijna alle deelnemers bespreken gedachten over hun gender(identiteit) met anderen, in meer of mindere mate. Meerdere geven aan dat ze deze onderwerpen vooral of bij voorkeur bespreken met andere trans of non-binaire jongeren. Voor sommige jongeren maakt het niet veel uit of zij het met hun cis of trans/non-binaire vrienden delen. Zo zegt een jongere bijvoorbeeld:

'Het is misschien makkelijker als ze niet-cis zijn: dan weet je al dat diegene er open voor staat. Maar dat kan iemand die niet-cis is ook doen, door bepaalde uitspraken te doen of een bepaalde houding aan te nemen. Het verlaagt alleen de drempel.'

Enkele jongeren geven aan dat ze deze onderwerpen graag bespreken met vrienden uit de lhbtq+ community (vaak wordt queer hier gebruikt als verzamelterm voor hun vrienden die ook behoren tot die community), en dat het voor hen in dat geval niet veel uitmaakt of zij cis of niet-cis zijn. Ook zijn er een paar jongeren die hun gedachten over hun gender zouden willen bespreken, maar nog niet de juiste personen daarvoor hebben. Een deelnemer vertelt bijvoorbeeld:

'Het is een beetje gelaagd. Ik weet rationeel dat ik het bij m'n beste vriendinnen allemaal kwijt kan, maar dan voel ik soms toch iets meer afstand. Ik laat het sneller liggen, dan wanneer ze niet-cis zouden zijn. Zij geven me geen enkele reden hiervoor, maar blijkbaar zit er toch iets.'

Een paar jongeren geven aan niet veel behoefte te hebben aan het bespreken van onderwerpen rondom gender.

Wat bespreken jongeren bijvoorbeeld?

Wanneer het gaat om hun genderidentiteit, zijn er verschillende onderwerpen die deelnemers bespreken. Jongeren hebben het veel over hun genderidentiteit zelf: hoe ziet hun genderidentiteit eruit, hoe is hun verhouding tot de wereld, hoe drukken ze zich uit? Zo bespreken ze bijvoorbeeld hun voornaamwoorden, het gebruik van labels, en manieren van zelfexpressie. Ook bespreken ze onderwerpen gerelateerd aan hun relatie met hun lichaam. Daarbij benoemen enkele jongeren bijvoorbeeld de behoefte aan medische stappen. Een jongere vertelt:

'Ik heb een hele tijd nagedacht over mijn genderidentiteit en ben toen tot conclusie gekomen dat ik non-binair ben. Ik heb veel gesprekken gehad met anderen over wat ik bijvoorbeeld aan m'n lichaam zou willen veranderen en wat dat dan zou betekenen. Maar ook hoe ik graag gezien word en hoe ik mezelf graag uitdraag naar andere mensen; een stukje kleding en zelfexpressie.'

Ook delen ze gevoelens van gendereuforie bij het dragen van binders met anderen. Verder is seksualiteit een onderwerp. Zo beschrijft een jongere dat hij dat graag met een andere trans jongere zou willen bespreken:

'Ik heb het met m'n vriendinnetje vaker over seksualiteit: hoe ga je daarmee om? Op dat punt zou ik het wel fijn vinden om met iemand te kunnen sparren die ook geen genitale operatie heeft gehad. Er is geen draaiboek voor. Het zou fijn zijn om iemand te hebben die het iets meer begrijpt dan m'n [cisgender] vrienden nu.'

Ook bespreken jongeren bijvoorbeeld transfobe ervaringen die ze hebben meegemaakt of online tegenkomen, of stereotyperingen waar zij tegenaanlopen. Voor de meeste jongeren is er niet één onderwerp dat zij bespreken met hun vrienden of andere contacten: het gaat om het geheel aan diverse ervaringen die gerelateerd zijn aan hun genderidentiteit.

'Er is niet per se één onderwerp – gewoon alles. Bijvoorbeeld als het toevallig aan bod komt, of als er iets gebeurt – zoals iets naars met mijn ouders. Of wanneer ik genderdysforie heb: soms voel ik me zo verschrikkelijk over m'n lichaam dat het bijna niet meer vol te houden is. Dan zijn de belangrijkste momenten, dan heb je ook echt steun nodig en niet alleen begrip.'

INTERSECTIONEEL PERSPECTIEF

Zoals hierboven gebleken is, is het voor de jongeren erg belangrijk om zich intrinsiek begrepen te voelen door anderen. Net zoals dat het van belang is om herkenning te ervaren van mensen met vergelijkbare ervaringen rondom gender, is dat het ook op andere aspecten van identiteit. Denk bijvoorbeeld aan contact met mensen die ook van kleur zijn, ook neurodivergent zijn of ook psychische problematiek hebben (gehad). Niet alleen is het belangrijk om contact te hebben met mensen die overeenkomen op één van deze aspecten, maar ook de kruispunten daarvan. Een transgender persoon van kleur heeft unieke ervaringen die noch door witte trans personen, noch door cis personen van kleur herkend zullen worden.

Een deelnemer vertelt bijvoorbeeld haar ervaring met het belang van herkenning op verschillende vlakken.

'Als persoon die niet van kleur is kun je gewoon niet 100% begrijpen of zelf ervaren hoe het is om wel van kleur te zijn. In de lhbt-gemeenschap is er helaas ook nog racisme, en in de algemene samenleving kijken mensen gewoon anders naar ons. De micro-agressies die je meemaakt in het dagelijks leven en mensen die verkeerd naar je kijken - dat zijn ervaringen die je niet meemaakt als je niet van kleur bent.'

Ook andere deelnemers vertellen over hun ervaringen met herkenning op verschillende intersecties van hun identiteit. Zo vertelt een deelnemer:

'Ik heb één vriend die transgender is en autisme heeft - dus daar kunnen we elkaar wel in begrijpen. Maar die is een beetje terughoudend in het bespreken van serieuze onderwerpen. Dus het zou wel fijn zijn om zo iemand te hebben: als iemand het zelf heeft en ook zo voelt is er automatisch meer begrip.'

Ook andere participanten delen ervaringen over de intersectie tussen trans of non-binair en neurodivergent zijn. Zo vertelt een deelnemer dat die veel begrip krijgt van diens partners die ook beide niet-cis en neurodivergent zijn, maar dat hen nog wel contact met andere queer mensen van kleur mist. Ook vertelt iemand dat die meerdere neurodivergente vrienden heeft die cisgender maar wel queer zijn, van wie die veel begrip ervaart. Een andere jongere vertelt dat hen alleen online mensen kent die net als hij 'niet-cis' en aroace zijn:

'Ik voel wel struggles, ook met andere queer mensen, om begrepen te worden. Als ik iemand ontmoet die net als ik niet-cis en aroace is dan denk ik: wow, die persoon kan mij helemaal begrijpen, dit is awesome.'

Sommige participanten zijn nog sterk op zoek naar mensen in wie zij zich kunnen herkennen. Zo vertelt een jongere dat ze representatie van de combinatie van verschillende aspecten van identiteit mist: gender, seksuele oriëntatie en culturele achtergrond.

'Niet alle drie in ieder geval. Dat is wel een groot probleem waar ik vaak tegenaan loop. Bijvoorbeeld in de media: er is niemand die op mij lijkt. Het is een soort lived experience die – hopelijk – niet helemaal uniek is voor mij. Ik heb wel een beste vriend met wie ik veel dingen gemeen heb, maar dat is nooit helemaal hetzelfde. Het zou wel echt een leuke ervaring zijn om dat te hebben. Mensen die door dezelfde dingen heen gaan als ik: dat stukje herkenning vind ik mooi.'

Sommige deelnemers vertellen dat die herkenning voor hen minder van belang is. Zo vertelt een van de deelnemers van kleur dat hij geen vrienden van kleur heeft, maar dat dat voor hem niet uitmaakt. Die geeft aan dat die eraan gewend is en het voldoende is dat vrienden er wel mee bezig zijn. Een van de andere deelnemers vertelt dat hij niemand kent in wie hij alle belangrijke aspecten van zijn identiteit herkent (trans, gay, religieus, neurodivergent), maar dat het voldoende is dat hij bij verschillende mensen voor verschillende aspecten terecht kan.

Vervolg: Sociale behoeften

DE BEHOEFTE OM BIJ EEN GROEP TE HOREN

Ongeveer de helft van de deelnemers geeft aan het gevoel te hebben deel uit te maken van een groep. Groepen die genoemd worden zijn voornamelijk vriendengroepen. Enkele mensen benoemen dat deze vriendengroepen 'queer groepen' zijn of voornamelijk bestaan uit mensen die ook deel uitmaken van de lhbtqi+ community. Verder gaat het bijvoorbeeld om groepen binnen een opleiding, en enkele organisaties zoals scouting, activistische organisaties, lhbtqi+ organisaties en een christelijke organisatie. Enkele deelnemers geven aan dit fijn te vinden omdat ze het comfortabel vinden ergens bij te horen of altijd ergens terecht te kunnen. In een groep vinden deelnemers het belangrijk het gevoel te hebben ergens bij te horen, zichzelf te kunnen zijn, dezelfde overtuigingen te hebben, en respect en acceptatie te ervaren.

Een aantal deelnemers geeft aan niet deel uit te maken van een groep zoals een vriendengroep, maar zich wel thuis te voelen in bepaalde groepsverbanden. Zo geven mensen bijvoorbeeld Pride evenementen of lhbtqi+ organisaties als voorbeelden van dit soort plekken, maar ook andere vriendengroepen bij wie zij af en toe aanhaken. Ook online groepen, zoals Twitter *communities*, worden door een enkeling genoemd.

Ten slotte zijn er enkele deelnemers die aangeven zich helemaal geen deel te voelen van een groep. Een deel van de jongeren die zich matig of niet verbonden voelt met een groep, heeft daar wel behoefte aan. Zij zouden bijvoorbeeld graag een vriendengroep, organisatie of een andere informele groep willen waar zij terechtkunnen, bijvoorbeeld om ergens op terug te kunnen vallen, of voor de gezelligheid. Een paar jongeren heeft juist geen behoefte aan een groep, bijvoorbeeld omdat ze groepen stressvol vinden of omdat ze een persoonlijke voorkeur hebben voor losse vriendschappen. Een van de deelnemers geeft aan zich vaak eenzaam te voelen en graag een groep te willen hebben om verbondenheid met anderen te kunnen voelen.

Een plek om te zijn wie je bent (veilige(re) plek/safe(r) space)

We hebben aan de respondenten gevraagd of zij een plek hebben waar ze zichzelf kunnen zijn: een plek die ze zien als veilige plek. De meeste deelnemers geven aan een plek te hebben waar ze zichzelf kunnen zijn. Plekken die vooral genoemd worden, zijn hun eigen huis of kamer en hun vrienden; daarnaast wordt ook studie of werk en familie enkele keren genoemd. Er zijn ook enkele participanten die zich juist niet comfortabel voelen bij hun familie of in hun huis (zie: 'Acceptatie binnen familie'). Een van de deelnemers geeft aan alleen online (Twitter) volledig zichzelf te kunnen zijn. In Den Haag worden *The Hang-Out 070* en *de Samenscholing* door enkele participanten genoemd als plekken waar zij zichzelf kunnen of konden zijn. In Utrecht worden zulke specifieke locaties niet genoemd in deze context.

Wat maakt het een veilige plek of hoe zou een veilige plek eruit moeten zien?

Bijna iedereen beschrijft dat het bij een veilige of veiligere plek niet per se gaat om de locatie of de fysieke plek, maar om de mensen die daar zijn. Daarbij zijn kernpunten die beschreven worden: geaccepteerd worden om wie je bent, jezelf kunnen zijn zonder daarop aangekeken te worden, mensen die je begrijpen, jezelf niet hoeven uitleggen, mensen met gelijke idealen (bijvoorbeeld links-progressieve, accepterende denkbeelden). Zo antwoordt een participant op de vraag wat een plek een 'veilige plek' maakt:

'Als ik weet dat ze mij respecteren; niet alleen mijn identiteit, maar ook wat ik denk en wat ik voel. Dat ze mij kunnen steunen, en ook als ze dat even niet kunnen - dat we er wel voor elkaar zijn.'

Het belang van acceptatie van hun genderidentiteit wordt meerdere malen genoemd als voorwaarde voor een (algemeen) veilige plek. Ook zeggen een paar mensen dat de aanwezigheid van andere trans of queer mensen maakt dat ze zich veilig voelen. Een deelnemer zegt:

'Bij de evenementen van de Hang-Out 070 en de Samenscholing word ik niet anders aangekeken vanwege wie ik ben. Mensen praten heel openlijk en positief over dit soort dingen, en veel mensen behoren zelf ook tot de community – dus zij begrijpen het sowieso. Ik heb daar altijd meegemaakt dat iedereen elkaar accepteert.'

Hebben ze het idee dat ze uitmaken van een trans of breder: lhbtq+ community en vinden ze dat belangrijk?

Een deel van de jongeren heeft een sterk gevoel onderdeel uit te maken van een trans community of – breder – een lhbtq+ community (vaak aangeduid als queer community). Bijvoorbeeld door een queer vriendengroep, veel omgaan met andere trans mensen, connectie met *Jong&Out*, door plekken als *The Hang-Out 070* en door verbondenheid via (queer) kunst. Voor sommige van hen gaat het om contact met andere trans of non-binaire jongeren in het bijzonder; voor meerdere van hen gaat het echter om een connectie met de lhbtq+ community in haar geheel. Redenen waarom ze het belangrijk vinden om die connectie met de community te hebben, zijn om met mensen te zijn die gelijksoortige ervaringen hebben; het gevoel te hebben niet de enige te zijn; trans/non-binair of queer zijn te 'vieren' en verbintenis te voelen.

Een deel van de participanten geeft daarnaast aan een lichtere vorm van verbondenheid met een trans community of queer community te ervaren. Zo vertellen ze bijvoorbeeld dat ze zich via hun online netwerk verbonden voelen met de community. Ook zijn er enkele jongeren die aangeven een indirect gevoel van verbondenheid te voelen: bijvoorbeeld door het gemak waarmee ze connectie maken met trans personen of andere jongeren uit de lhbtq+ gemeenschap. Een deelnemer antwoordt bijvoorbeeld:

'Ik heb het gevoel dat, zodra ik een queer neurodivergente persoon ontmoet, ik veel makkelijker kan praten en in eerste instantie al een connectie heb. Dan zit het gelijk goed.'

Voor andere deelnemers ligt het iets ingewikkelder, bijvoorbeeld omdat zij hun eigen plaats binnen de 'queer community' in twijfel trekken. Een jongere beschrijft:

'Ik heb persoonlijk nog niet [het idee dat ik deel uitmaak van een trans of queer community]. Dat komt ook omdat ik vaak imposter syndrome heb. Dan denk ik "I'm just a white dude" die het een beetje bij elkaar lult, of misschien neem ik een plek in die niet van mij is. En ik weet wel feitelijk dat dat bullshit is, maar dat gevoel is er soms. Ik ben ook pas heel recentelijk 'uitgekomen'.'

Er zijn ook enkele andere jongeren die zich helemaal niet verbonden voelen met een trans of lhbtq+ community. Een van de jongeren vertelt het jammer te vinden dat niet te ervaren:

'Dat is wel iets wat ik gemist heb. Ik ben ook meer op onderzoek uitgegaan en ben een keer bij de Hang-Out geweest, maar heb daar daarna geen tijd meer voor gehad. Ik heb helaas niet het idee dat ik ergens bij hoor.'

Een paar jongeren hebben ook helemaal geen behoefte aan verbondenheid met of participatie in een trans en non-binaire of queer community. Zo zegt een participant:

'Ik heb er geen behoefte aan. Ik snap wel dat heel veel mensen dat graag willen, omdat je dan met gelijkgestemden bent. Maar uiteindelijk is het ook maar een heel klein onderdeel van wie je bent: je bent veel meer dan alleen trans of queer. [...] Voor mij was er een periode dat er in mijn hoofd niet heel veel méér was dan 'trans zijn' en erover nadenken hoe de buitenwereld daarop zou reageren. Ik denk dat het in die periode wel fijn was om daarover met mensen te praten die het ook begrijpen.'

DE BEHOEFTE OM TE ERVAREN VAN BETEKENIS TE ZIJN

Een groot aantal deelnemers geeft aan zich gewaardeerd te voelen voor wat ze doen. Zij benoemen vooral de waardering die wordt uitgesproken door vrienden, op werk, en vrijwilligerswerk. Enkele deelnemers geven aan dat ze niet zeker weten of ze gewaardeerd worden, omdat anderen het niet letterlijk benoemen.

Hebben ze het idee een bijdrage te leveren aan sociale omgeving, de buurt of de samenleving?

Een aantal deelnemers geeft aan een bijdrage te leveren aan de samenleving of sociale omgeving door vrijwilligerswerk of werk. Verschillende jongeren doen dit bij een lhbtqi+ organisatie, een deelnemer is actief als ervaringsdeskundige, twee jongeren werken op een school en iemand is actief in de politiek. Daarnaast vertellen jongeren op kleine schaal iets bij te dragen door te leven volgens idealen die zij belangrijk vinden of door een goede vriend te zijn.

Dragen ze bij aan de trans of lhbtqi+ community en/of willen ze dat?

Alle deelnemers in de studie hebben interesse in het bijdragen aan de trans en non-binaire community of, breder, de lhbtqi+ community (of, zoals vaak wordt gezegd, de queer community). Dat kan in directe of indirecte vorm. Ongeveer een derde van hen draagt direct bij aan de community in verschillende vormen: als bestuurslid of organisator bij een lhbtqi+ organisatie, als begeleider bij een jongerengroep, als organisator van activistische evenementen, vrijwilliger bij een belangenorganisatie, bij een christelijke lhbtqi+ organisatie, voorzitter van een groep op school en als lid van een queer muziekband. Daarvoor hebben ze vergelijkbare beweegredenen: ze willen anderen helpen met de kennis en ervaring die zij hebben. Dat lijkt vooral uit een gevoel van begrip en empathie te komen: ze weten wat anderen (mogelijk) doormaken en willen het voor hen makkelijker maken. Ook willen ze een gevoel van verbondenheid creëren. Een deelnemer vertelt:

'M'n volledige focus in mijn kunst is om spaces te creëren voor queer mensen. Ik voel me toch wel deel van de community, ook al ken ik ze niet allemaal. Daarom vind ik het ook belangrijk om deze groep mensen "up te liften", mee te nemen en plekken te creëren die er gewoon nog niet zijn. Vooral in de kunst- en muziekwereld is alles heel monotoon; ik vind het belangrijk dat meer stemmen gehoord worden.'

Enkele andere deelnemers zijn niet actief in een organisatie of als vrijwilliger, maar geven aan wel bij te dragen aan de community: bijvoorbeeld door online een veilige omgeving te creëren, of door in het dagelijks leven veel open te spreken over hun genderidentiteit. Een deelnemer zegt:

'Ik lever ook een kleine bijdrage aan de [queer] community, waar ik een deel van uitmaak. Ook al is de invloed heel erg klein, met heel veel mensen kan het toch iets bereiken. Bijvoorbeeld door een open houding te tonen voor mensen die het heel moeilijk hebben met hun identiteit. Online heb je die space en kan je mensen vinden die dezelfde identiteit hebben of die het accepteren.'

Andere jongeren geven aan nog niets bij te dragen aan de community, maar daar wel behoefte aan te hebben. Verschillende jongeren benoemen dat ze graag voorlichting zouden willen geven of zouden willen helpen bij het organiseren van activiteiten. Ook vertelt een jongere over haar plannen binnen haar toekomstige carrière:

'Ik ben zelf nog jong, maar er zijn ook veel jongere queer mensen. Ik weet ook hoe het was om die leeftijd te zijn en daar onzeker over te zijn. Ik zou het heel fijn vinden om wat te betekenen in de gemeenschap. Ik heb niet alleen behoefte om meer mensen te leren kennen, maar ook om me meer in te zetten voor hen. [...] Ik weet nog niet precies hoe, maar ik weet wel dat ik er later in m'n werkveld ook graag iets mee zou willen doen. Er is een extreem tekort aan specialisten in de (trans)genderzorg en ik zou het heel fijn vinden als ik daar iets in zou kunnen betekenen. Dat is ook wel een doel waar ik naartoe aan het werken ben.'

ACCEPTATIE DOOR SOCIALE OMGEVING

Acceptatie binnen familie

Wanneer het gaat om familie, vertellen deelnemers vooral over hun ouders, en soms over hun *siblings*. De acceptatie en het begrip binnen de familie van participanten is verdeeld. Een paar deelnemers hebben hun ouders of andere familieleden (nog) niet verteld dat ze trans of non-binair zijn, omdat ze verwachten dat zij het niet zullen begrijpen of accepteren. Een paar deelnemers hebben het niet aan hun ouders, maar wel aan hun *sibling(s)* verteld. Zij krijgen veel begrip van hen.

De meeste van de participanten die wel 'uit de kast zijn' beschrijven de acceptatie als 'redelijk'. Sommige deelnemers vertellen dat er in het begin veel moeilijkheden waren in het contact met ouders (bijvoorbeeld verkeerde voornaamwoorden en/of naam gebruiken), maar dat het inmiddels beter gaat; of dat ouders het niet helemaal begrijpen, maar dat zij daar zelf oké mee zijn. Er zijn een paar deelnemers die helemaal geen of geen goed contact hebben met hun ouders, onder andere omdat ze hun genderidentiteit niet accepteren. Er zijn ook enkele deelnemers die wel heel goed contact hebben met hun familie: sommige van hen voelen zich juist sterk gesteund door hun ouders.

Acceptatie op school en werk

Ook op school, werk of in andere publieke ruimtes is de acceptatie wisselend. Sommige participanten vertellen dat hun collega's of klasgenoten heel goed en begripvol omgaan met hun genderidentiteit en hun naam en voornaamwoorden respecteren. Ook vertellen een paar jongeren positieve verhalen over de acceptatie op de universiteit. Er zijn echter ook meerdere deelnemers die vertellen dat zij niet of slechts deels open zijn over hun genderidentiteit op hun opleiding of werk. Enkele van hen beschrijven dat ze het vertellen aan goede vrienden binnen die omgeving, of wanneer het ter sprake komt bij klasgenoten. Verschillende jongeren vertellen ook dat ze zich niet prettig voelen op school. Zo vertelt een deelnemer dat die zich op zijn school niet veilig voelt en daarom niet van plan is om daar uit de kast te komen als non-binair. Ook beschrijft die een negatieve ervaring met een docent die transfobe uitspraken deed. Een andere jongere vertelt dat er een GSA (Gender and Sexuality Alliance) is op zijn middelbare school, maar dat er veel mensen binnen school zijn die daarop neerkijken en dat hen daarom niet open is op school over hun gender. Ook vertelt een jongere dat hij weet dat mensen achter zijn rug om over hem praten, en beschrijft een andere deelnemer een vergelijkbaar verhaal over zijn klasgenoten die 'niet oké' zijn met het feit dat hij transgender is. Naast directe acceptatie of begrip, of afwezigheid daarvan in deze ruimtes, beschrijven jongeren ook het belang van genderinclusieve toiletten en prullenbakjes op mannenwc's, die op sommige plekken aanwezig zijn en op andere scholen juist ontbreken.

Behoeften gerelateerd aan school

Meerdere jongeren spreken hun behoefte aan verandering op hun school of opleiding uit. Daarbij gaat het over jongeren die op de middelbare school zitten, en een enkeling op het mbo en hbo. Zoals in de vorige paragraaf ook is besproken, voelen enkele jongeren zich niet veilig op school. Eén van hen speculeert dat dit komt door gebrek aan voorlichting. Hij geeft aan dat hij zou willen dat de gemeente ervoor zorgt dat er in het middelbaar onderwijs, maar ook basisonderwijs specifiek wordt ingezet op het welzijn van trans kinderen. Bijvoorbeeld door voorlichting of het organiseren van activiteiten voor trans jongeren. Een andere beschrijft het belang van de GSA op zijn school, waar hij zich heel prettig voelt. Hij beschrijft daarnaast echter ook dat hij gehoord heeft van andere jongeren dat zij gepest worden in hun GSA op een andere school, wat overeenkomt met de opmerking van een andere jongere over het neerkijken op de GSA op haar school (zie vorige paragraaf).

3. Lhbtqi+ organisaties

In het voorgaande deel van de Resultaten hebben we gezien hoe de sociale behoeften van de jongeren in deze studie eruit zien en wat voor hen belangrijk is in het contact met anderen. In vervolg daarop bekijken we hoe die sociale behoeften aansluiten bij het bestaande lhbtqi+ aanbod in de gemeente. Daarbij onderzoeken we welke organisaties jongeren bezoeken en waarom. Vervolgens gaan we in op de vraag: wat mist er nog in de gemeente en hoe zou dat er in de 'ideale situatie' uitzien?

ZIJN ZE BEKEND MET LHBTIQ+ OF TRANS ORGANISATIES?

Alle jongeren weten minimaal één lhbtqi+ organisatie te noemen: de meeste kennen er meerdere. In zowel Den Haag als Utrecht wordt het COC (nationale belangenorganisatie lhbtqi+) vaak genoemd, net als verschillende onderdelen van het COC: Gender & Sexuality Alliances (GSAs, op scholen), Jong&Out (jongerenafdeling tot en met 18 jaar) en AntiRoze (voor lhbtqi+ mensen met autisme). In beide gemeenten kunnen jongeren lokaal terecht bij deze organisaties. De belangenorganisatie Transvisie wordt ook meerdere malen aangehaald in beide steden; in Utrecht is er ook daadwerkelijk een lokale afdeling van. Naast deze organisaties wordt TransZorgNu in beide steden een enkele keer genoemd.

In Den Haag wordt The Hang-Out 070 door bijna alle jongeren genoemd. Enkele jongeren kennen ook Queer aan Zee. Verder zijn er verschillende organisaties die elk door een of twee jongeren worden benoemd: hierbij gaat het om T-RRex, Rainbow Den Haag, The Little Big DollHouse (feest), Queer Leiden University, stichting Internationaal Homomonument, Hindoestaans & Queer en Box It Out⁷. Verder worden door een paar jongeren ook organisaties genoemd die niet alleen gericht zijn op de lhbtqi+ gemeenschap, maar wel als 'queervriendelijk' worden gezien of waarvan de jongeren aangeven dat er veel lhbtqi+ personen komen, zoals de Samenscholing, de Opstand, en enkele activistische organisaties.

In Utrecht zijn er enkele plekken die door ongeveer de helft van de jongeren worden benoemd: daarbij gaat het om PANN, café Bodytalk en studentenvereniging Anteros. Andere organisaties die door een of enkele jongeren worden benoemd zijn Colored Qollective, KlupKweer, Fluid, café Kalff en de queer-feministische boekwinkel Savannah Bay. Ook wordt benoemd dat er een queer filmfestival is en dat er een aantal andere queer feesten zijn (niet bij naam genoemd).

7 Dit is geen specifieke lhbtqi+ space, maar deze boksschool had de opdracht gekregen een pilot te houden voor queer weerbaarheid in Den Haag.

Verder benoemen enkele jongerenorganisaties buiten hun eigen gemeente. Daarbij gaat het om lokale Pride organisaties, een christelijke lhbtqi+ organisatie, queer skaten (Amsterdam), queer uitgaansgelegenheden en Genderpraat.

GAAN ZE ZELF OOK NAAR TRANS OF QUEER ORGANISATIES OF EVENEMENTEN?

Meerdere jongeren gaan weleens, of vaker, naar lhbtqi+ organisaties of trans organisaties. Hieronder bespreken we de plekken binnen hun eigen gemeenten: Den Haag en Utrecht. Den Haag. In Den Haag geven meerdere jongeren aan weleens naar The Hang-Out 070 te gaan, die op vrijdagavonden standaard open is. Zij zijn bijvoorbeeld bij een reguliere borrel of een pubquiz geweest, of naar een van de ballrooms (voguing, drag). Jongeren vinden het prettig dat er een diversiteit aan activiteiten is. Verder is het heel laagdrempelig, omdat het vaak ingericht is op het ontmoeten van nieuwe mensen. De belangrijkste redenen waarom ze het fijn vinden om erheen te gaan, is dat ze helemaal zichzelf kunnen zijn en het een gevoel van community biedt. Ook benoemen ze dat het voelt als een veilige plek. Een jongere vertelt:

'Ik heb niet heel erg het gevoel dat er een heel groot netwerk is voor jongeren in Den Haag om dat soort contacten aan te gaan binnen de gemeenschap, en daarom vind ik het juist zo belangrijk en leuk om het wel te doen. [...] Het is een stukje gemeenschap, buiten de mensen die ik ken. Het mooie eraan vind ik om te zien dat we het als gemeenschap leuk kunnen hebben samen. Want eigenlijk zijn we allemaal zo verschillend; het enige wat ons verbindt is het feit dat we queer zijn. Dat dat zo sterk is dat je toch een band voelt met elkaar, dat voelt heel fijn. Ik voel me heel erg gezien. [...] Je kan helemaal jezelf zijn – dan word ik helemaal warm vanbinnen.'

Een andere jongere vertelt naar Trexx te gaan, een organisatie met "Trans Radical Resource Exchange" als doel. Die vindt het prettig dat er goede informatie wordt verspreid en dat het een safe space is om nieuwe mensen te ontmoeten. Ook gaat iemand naar AutiRoze. Die geeft aan het fijn te vinden dat mensen die daar echt begrijpen, omdat ze ook zowel transgender of queer zijn en autisme hebben. Verder is er iemand die naar Jong&Out gaat en vertelt dat die de laagdrempeligheid van de organisatie erg fijn vindt. Daarnaast benadrukt hij dat het fijn is dat jongeren daar ook met problemen kunnen aankloppen en doorverwezen kunnen worden naar een maatschappelijk werker binnen het COC. Utrecht.

Ook in Utrecht vertellen meerdere jongeren over organisaties die zij hebben bezocht. Zo is er iemand die naar AutiRoze is geweest, die vooral de laagdrempeligheid erg fijn vond. Verder worden GSA's op scholen en studentenvereniging Anteros door enkele jongeren benoemd als plekken waar zij informeel en op een laagdrempelige manier samen kunnen zijn met andere lhbtqi+ jongeren.

Verder vertellen meerdere jongeren over de queer feesten waar zij zijn geweest. Ze beschrijven dat ze daar graag naartoe gaan omdat niemand oordeelt, ze niet raar worden aangekeken en zich veiliger voelen. In het groepsinterview in Utrecht beaamt iedereen dit; ook in enkele individuele interviews worden vergelijkbare uitspraken gedaan. Een jongere beschrijft:

'Het voelt lekker veilig. Op een queer feest heb ik de garantie dat iedereen niet alleen geaccepteerd, maar ook gevierd wordt om wie die is. Dat is heel anders dan bij 'regulier' uitgaan. Zelfs wanneer ik geen afkeurende blikken krijg in een normale bar, voel ik me daar minder comfortabel als ik een enigszins "tomboy"-achtige outfit aan heb. Dan voel ik me per definitie minder op m'n gemak – en dat ongemak is er niet op een queer feestje.'

Enkele deelnemers vertellen ook naar Transvisie te gaan of zijn gegaan. Zij gaan erheen om problemen te bespreken, of om samen te kunnen zijn met anderen die gelijke ervaringen doormaken. Een deelnemer zegt:

'Ik vind het fijn om erheen te gaan, omdat ik dan dat onderwerp even wat meer ruimte kan geven in m'n hoofd. Dat het er even kan zijn bij mensen die het begrijpen; die de worsteling begrijpen.'

Jongeren beschrijven het fijn te vinden met gelijkgestemden te zijn en met hen over specifieke onderwerpen te kunnen praten. De laagdrempeligheid en duidelijkheid over de thema's en bijeenkomsten worden ook benoemd.

WAAROM GAAN SOMMIGEN NIET NAAR LHBTIQ+ OF TRANS ORGANISATIES?

Er zijn enkele jongeren die nooit naar lhbtqi+ of trans organisaties gaan en enkele jongeren die er slechts af en toe naartoe gaan. Daarvoor noemen ze verschillende redenen. De hoofdredenen die door meerdere jongeren in beide gemeenten wordt genoemd, is dat ze niet met veel organisaties bekend zijn, of niet weten wat ze precies organiseren. Ze geven aan niet te weten waar ze de organisaties kunnen vinden of ze hebben er niet van gehoord. Verder beschrijven enkele deelnemers dat activiteiten soms niet laagdrempelig voelen, omdat voor hen duidelijke informatie over de activiteit ontbreekt en omdat ze niemand kennen om erheen te gaan. Tot slot zijn er ook een aantal deelnemers die geen of weinig intrinsieke behoefte hebben om zulke organisaties te bezoeken.

GAAN ZE WELEENS NAAR LHBTIQ+ OF TRANS ORGANISATIES MET HET DOEL OM TRANS JONGEREN TE LEREN KENNEN?

De meeste deelnemers gaan niet naar lhbtqi+ of trans organisaties met het *doel* om andere trans of non-binaire jongeren vrienden te maken, maar wel met de intentie om samen met hen te kunnen zijn, of samen met de lhbtqi+ community in haar geheel. Er zijn enkele jongeren die wel met dit doel trans gerelateerde evenementen bezoeken. In die gevallen gaan zij vooral naar activiteiten om ervaringen te bespreken die te maken hebben met transgender zijn; zo vertelt iemand het fijn te vinden om over diens medische keuzes te kunnen praten met andere trans jongeren. Ook sport wordt een paar keer genoemd; bijvoorbeeld het evenement “trans zwemmen” (buiten de gemeente). Daarbij kunnen jongeren samen met andere trans jongeren zwemmen; iets waar ze zich normaal niet comfortabel bij voelen door genderdysforie of een onveilig gevoel.

WAT IS ER NODIG – EN HOE ZOU DAT ERUITZIJEN IN DE IDEALE SITUATIE?

Wat missen jongeren het meest op sociaal gebied wanneer het gaat om lhbtqi+ of transgerelateerde plekken, en waar liggen de behoeften? Wat vooral opvalt, is dat een diversiteit aan plekken belangrijk is. Zoals een jongere kort samenvat:

‘Er zijn verschillende queer scenes, het is niet alsof je één queer space hebt waar iedereen zich thuis voelt. Je hebt mensen met andere ervaringen en andere behoeftes.’

Er kan behoefte zijn aan rustige omgevingen, of juist aan uitgaansplekken; aan educatieve plekken of ondersteuningscontact, maar ook aan gezelligheid en het ‘vieren’ van trans of queer zijn (“*trans/queer joy*”). De type plekken die voornamelijk genoemd worden, worden hieronder samengevat. We werken de behoeften en voorwaarden uit aan de hand van de ‘ideale situatie’ voor jongeren: als ze zelf mogen bedenken waar ze echt behoefte aan zouden hebben, hoe zou dat eruitzien? Hieronder worden de verschillende type bijeenkomsten of plekken beschreven die daarin het meest naar voren komen.

1. Informele bijeenkomsten op een vrijblijvende, laagdrempelige plek voor de lhbtqi+ community: een ‘queer buurthuis’

De behoefte die bij het grootste deel van de jongeren speelt, is die van informeel samenzijn. Daarbij gaat het om een scala van activiteiten dat zij leuk (zouden) vinden, zoals borrels, filmavonden, spelletjes, een pubquiz, dragshows of andere activiteiten. Dat vinden zij voor een deel al in eerder beschreven organisaties. Wat ze daarbij het liefst zouden zien, is een laagdrempelige, vrijblijvende lhbtqi+ ruimte waar dit soort activiteiten kunnen plaatsvinden. Deze plek wordt in verschillende bewoordingen omschreven, met verschillende aspecten, maar lijkt in de kern gelijk te zijn voor veel van

de deelnemers. Wat zij beschrijven, is een plek voor trans en non-binaire jongeren, maar ook andere jongeren uit de lhbtqi+ community, om laagdrempelig naartoe te kunnen gaan en waar een huiskamergevoel heerst. In Den Haag wordt The Hang-Out 070 enkele keren als voorbeeld voor zo'n plek genoemd, met de disclaimer dat die slechts op één vaste avond geopend is. Enkele jongeren beschrijven het als een 'queer buurthuis':

'Een soort queer buurthuis, zoiets zou me perfect lijken. Een locatie die je meerdere dagen per week kan openhouden, waar je binnen kan lopen en waar evenementen worden georganiseerd. Je kan op zulke plekken ook ruimte maken voor sport, maar ook andere dingen, zoals gendergerelateerde zorg, queer zorg voor elkaar, of sociale zorg door gewoon een kopje thee te drinken met elkaar. Zoiets zou mij heel erg mooi lijken.'

Anderen benadrukken ook dat het niet te veel op een buurthuis moet lijken, omdat het wel een 'hippe' plek moet zijn voor jongeren. Het wordt ook wel beschreven als een soort verzamelplek voor evenementen, activiteiten en samenkomsten, zowel informeel als educatief. Een deelnemer speculeert bijvoorbeeld:

'Ik denk dat het leuk is als het divers zou zijn; grote evenementen maar ook kleinere. Van één op één, tot iemand die een avond faciliteert waarbij je in gesprek gaat met elkaar, tot een gezamenlijke activiteit met een groep. Dat kan educatief zijn, zoals een lezing of documentaire avond, maar ook een leuke activiteit.'

In verschillende groepsinterviews wordt er gediscussieerd over het soort events dat daar zou kunnen plaatsvinden. Een voorbeeld:

'Het zou leuk zou zijn om iets te hebben wat minder formeel is. Dat je dingen met elkaar gaat doen, specifiek met trans en non-binaire jongeren. Als je het alleen maar over serieuze dingen hebt, kan het heel zwaar kan worden. Ik denk dat het ook heel belangrijk is dat het een plek is waar je vrijblijvend naartoe kan gaan. Een soort buurthuis. Ideaal gezien zou je daar elke dag kunnen binnenlopen, dat er constant iemand is. En dan bijvoorbeeld eens per week een educatieve bijeenkomst, en in het weekend leuke dingen. Als je info nodig hebt, of je moet gewoon even ergens terechtkunnen – dat zou ideaal zijn.'

Er wordt een breed scala aan uitwerkingen en activiteiten geopperd door deelnemers. Meerdere mensen noemen borrels, spelletjes spelen, activiteiten zoals een pubquiz of karaoke; maar ook de koppeling met andere activiteiten zoals sportactiviteiten of uitgaansavonden worden genoemd.

Het doel van het buurthuis is niet alleen om evenementen en activiteiten te faciliteren, maar ook om een veilige plek te bieden voor lhbtq+ jongeren. Een jongere vertelt:

'Het zou tof zijn als er een bar is; dat je gewoon naar binnen kan lopen en dat je met mensen die je een drankje inschenken kan delen wat je dwarszit, of naar hun ervaringen vragen. Dat zou heel mooi zijn' Ook een andere deelnemer beschrijft eenzelfde soort plek: 'Het zou leuk zijn als er iets van een cafeetje zou zijn: dat je gewoon boekje kan gaan lezen en toch beetje in die community zit, ook al hoef je er helemaal niets mee te maken te hebben. Zo iets lijkt me relaxed.'

2. Educatieve plekken of supportplekken

Voor verschillende jongeren is er ook een behoefte aan plekken voor informatie of steun. Er zijn twee punten die door enkele jongeren worden benoemd. Aan de ene kant wordt het idee voor informele informatieavonden door enkele jongeren geopperd. Daarbij gaat het om bijvoorbeeld documentaire-avonden en lezingen over onderwerpen als identiteit, gender of politiek. Dat zou gekoppeld kunnen worden aan informele plekken, zoals benoemd bij het vorige punt. Aan de andere kant zijn er ook een aantal jongeren die behoefte hebben aan bijeenkomsten in de vorm van praatgroepen of andere vormen van uitwisseling van ervaringen of kennis. Daarbij is het voor hen van belang dat het wel een informele bijeenkomst blijft. Een aantal van hen noemt ook de mogelijkheid tot een connectie met experts zoals maatschappelijk werkers, psychologen en/of ervaringsdeskundigen, in groepsverband of één op één. Wat een paar jongeren als een goed voorbeeld noemen is Transvisie, waar jongeren met andere transgender jongeren terechtkunnen voor bijeenkomsten over uiteenlopende thema's. Zulke bijeenkomsten vinden in Amsterdam en Utrecht plaats.

3. Uitgaansgelegenheden

Meerdere jongeren benoemen het belang van queer uitgaansplekken. Jongeren in beide steden geven aan dat ze queer uitgaansgelegenheden erg belangrijk vinden. Zowel queer bars als queer feesten of clubs worden genoemd. Op de vraag wat hem zo aantrekt aan queer feesten, antwoordt een andere jongere:

'Het feit dat je met gelijkgestemden zit. Het is makkelijker om zelfexpressie te tonen. Je gaat er in principe vanuit dat iedereen daar oké mee is, zodat je je daar niet druk om hoeft te maken.'

Een belangrijk aspect van de ideale queer uitgaansplekken is duidelijkheid over gedragsregels (zoals over consent, transfobie, homofobie, racisme). Verschillende jongeren benoemen ook het belang van de inclusiviteit van zulke plekken. In een van de groepsinterviews zijn de jongeren het erover eens dat ze graag meer trans en non-binaire mensen zouden zien op queer uitgaansplekken.

'Ik zou meer plekken willen om uit te gaan, of om gewoon biertjes te doen. Het is gewoon leuk als je meer dan één gay bar hebt. Ik zou het fijn vinden om meer niet-cis mensen te zien: soms heb ik het gevoel dat bij gay bars vaak vooral veel cis homomannen komen. Dat snap ik ook heel goed, maar daar voel ik me nog steeds niet helemaal veilig.'

Er zit enig verschil tussen Den Haag en Utrecht. In Den Haag geven jongeren aan dat er voor jongeren heel weinig queer uitgaansmogelijkheden zijn. Daarbij gaat het zowel om queer bars als feestjes. Een van de jongeren vertelt dat hij zich bij enkele uitgaansgelegenheden in Den Haag heel onveilig heeft gevoeld. Hij geeft aan dat het belangrijk is dat ook queervriendelijke clubs worden gecontroleerd op hun lhbtq+ beleid. Er zijn een paar jongeren die vanuit Den Haag zo nu en dan uitgaan in Amsterdam. Zij geven aan het vervelend te vinden zo ver te moeten reizen en pas 's ochtends weer naar huis te kunnen. In Utrecht zijn er meerdere jongeren die vaker uitgaan. In Utrecht weten zij meer feesten te noemen dan in Den Haag: voorbeelden van feesten die zij bezoeken in hun gemeente zijn Fluid en PANN. Ook wordt de bar Bodytalk herhaaldelijk genoemd als queer bar. Ook de jongeren in Utrecht geven aan dat het fijn zou zijn als er meer queer uitgaansgelegenheden zouden zijn: met name een extra queer bar wordt daar gemist.

4. Inclusieve sportgelegenheden

Een vierde en laatste onderwerp dat door meerdere jongeren in zowel Den Haag als Utrecht wordt aangekaart, is het belang van genderinclusieve sportgelegenheden. Een aantal jongeren benoemt de behoefte aan een inclusieve sportschool. Een deelnemer beschrijft bijvoorbeeld:

'Soms sta ik er wel bij stil dat het wel heel fijn zou zijn als er een sportschool was binnen de gemeenschap. Ik wil heel graag naar de sportschool, maar ik voel me daar gewoon totaal niet comfortabel. Als er bijvoorbeeld een queer sportschool was, dan zou ik daar zóveel sneller heen gaan dan de standaard sportschool.'

Praktische aspecten die maken dat jongeren de sportschool vermijden zijn bijvoorbeeld de scheiding van kleedkamers en toiletten. Redenen voor de behoefte aan een genderinclusieve sportschool zijn echter meer divers dan dat. Een paar jongeren noemen het voorbeeld van de Queer Gyms in Amsterdam en Rotterdam. Eén van hen vertelt waarom hij graag naar zo'n sportschool zou willen:

'Ik heb nog geen operatie gehad, en sporten met een binder is vervelend. Maar als ik geen binder zou hebben, zou ik misschien aangekeken worden. Dat zou een beetje onveilig zijn. Er zijn meer aspecten om bij stil te staan: bepaalde oefeningen kunnen bijvoorbeeld effect hebben op de manier waarop je lichaam ontwikkelt, waar mensen dysforisch over kunnen zijn. In de queer gyms zijn er trans mensen die er wat meer vanaf weten; dat is ook fijn.'

Ook andere vormen van sport worden benoemd. Zo vertelt een deelnemer over zijn ervaring met voetbal:

'Ik mis vooral het voetbal. En de voetbalwereld is niet heel geweldig. Ik heb meerdere clubs gemaild en uitgelegd wat mijn zorgen waren, en dat ik heel graag weer zou willen sporten. Zij antwoorden dan "zo zijn wij niet op deze club" – maar toch heb ik daar m'n twijfels bij. Ik weet dat er een queer basketbalteam is, en het liefst zou ik ook zoiets willen, gewoon voor voetbal of voor meerdere sporten. Dat je niet vastzit aan gegenderde teams, maar dat je gewoon in een team speelt met dezelfde instelling en motivatie.'

Door verschillende jongeren worden ook losse sportevents of activiteiten geopperd. Enkele jongeren spelen met het idee van een 'queer uurtje' in een normale sportschool, als een volledige lhbtq+ sportschool niet mogelijk zou zijn. Enkele jongeren hebben al ervaring met inclusieve sportevenementen: zo zijn een paar jongeren naar 'trans zwemmen' als onderdeel van Pride geweest; ook skateboardles en boksles worden genoemd. De reisafstand (bijvoorbeeld naar een locatie buiten de gemeente) houdt hen onder andere tegen om dit vaker te doen. Een deelnemer speculeert over een wekelijkse sportactiviteit voor trans jongeren:

'Het zou leuk zijn om een sportevenement te hebben. Ik doe zelf de opleiding tot gymleraar, maar ik merk dat trans mensen nog heel gemakkelijk worden buitengesloten binnen sportverenigingen. Het zou heel gaaf zijn om een keer per week een zaal te huren, en gewoon te kijken: wat voor sport doen we vandaag? Dat het duidelijk een soort safe space is.'

VOORWAARDEN

Er zijn verschillende voorwaarden of voorkeuren om rekening mee te houden bij het opzetten van organisaties of evenementen zoals bovenstaande, om in te spelen op de behoeften van de jongeren.

Trans/non-binair of lhbtqi+ (breder)?

Op de vraag of deelnemers een voorkeur hebben voor lhbtqi+ brede of - zoals vaak genoemd - queer brede evenementen enerzijds; of voor trans/non-binaire-specifieke evenementen anderzijds, wordt redelijk eenduidig geantwoord: het moet volgens hen beide bestaan, zolang er bij de queer-brede evenementen ook genoeg aandacht is voor trans en non-binaire personen. Zo vertelt iemand:

'Ik heb het idee dat er nog wat meer nadruk gelegd mag worden op trans en non-binaire mensen in de gemeenschap. Transgender en non-binaire mensen bestaan al altijd natuurlijk, maar ik heb het gevoel dat daar de afgelopen jaren pas meer aandacht aan wordt gegeven. Dat mag nog wel iets meer. [...] Er zou de angst kunnen zijn dat je een scheiding creëert – maar daar heb je naar mijn mening ook wel recht op. Je bent toch iets anders dan het cisgender deel van de groep. Een combinatie van meer trans/non-binaire plekken en bijeenkomsten, en meer nadruk op trans en non-binaire mensen in reguliere queer evenementen, zou heel prettig zijn.'

Meerdere jongeren geven aan dat ze evenementen voor de hele lhbtqi+ gemeenschap fijn vinden, zodat 'iedereen gewoon helemaal kan komen zoals ze zijn', zoals een deelnemer zegt. Er wordt wel nuance aangebracht in antwoorden daarover. Een deelnemer zegt:

'Als het gemixt is, moeten er wel genoeg trans mensen zijn. In veel organisaties merk je dat het overschaduw wordt door cis [queer] mensen.', en, door een ander: 'het hoeft natuurlijk niet alleen exclusief trans en non-binaire personen te zijn, maar gewoon inclusiever.'

Dit sentiment wordt door enkele andere jongeren ook uitgesproken.

Een deel van de jongeren heeft juist een voorkeur voor evenementen die specifiek gericht zijn op trans en non-binaire jongeren. Zo zegt een deelnemer:

'Het is wel belangrijk dat er bepaalde evenementen zijn die specifiek gericht zijn op trans mensen, omdat de ervaring toch net wat anders is dan mensen die wel lhbtqi+ zijn, maar niet trans.'

Ook andere jongeren geven aan dat ze behoefte hebben aan bijeenkomsten met andere transgender of non-binaire jongeren. Zo wordt bijvoorbeeld genoemd dat ze zich net wat veiliger voelen in een groep met alleen trans en non-binaire jongeren, en dat er gendergerelateerde onderwerpen zijn die ze graag willen bespreken met hen. Wat een van de deelnemers wel benoemt, is dat het voor hen een evenement met trans joy moet zijn.

Intersectioneel perspectief

De eerdergenoemde aspecten van identiteit in combinatie met trans of non-binair zijn, kunnen ook invloed hebben op het bezoeken van of veilig voelen binnen organisaties. Er zijn een paar jongeren van kleur die in deze context vertellen over de intersectionaliteit van queer of trans/non-binair en van kleur zijn. Zij geven aan het fijn te vinden om naar The Hang-Out 070 te gaan, omdat dat een *queer* plek is die specifiek gericht is op lhbtq+ mensen van kleur. Een deelnemer vertelt over The Hang-Out 070:

'Naast dat het heel inclusief is voor de lhbt+ gemeenschap is het ook een plek die heel inclusief is voor mensen van kleur. Ik heb soms toch een beetje het gevoel dat mensen van kleur worden vergeten wanneer het gaat om dat soort evenementen. Bij hen wordt daar juist heel veel nadruk op gelegd en dat vind ik heel prettig.'

Ook andere kruispunten van identiteiten worden benoemd. Een daarvan is de intersectie tussen neurodivergent en trans of non-binair zijn. Bijna een kwart van de jongeren geeft aan dat ze relatief snel overprikkeld zijn, bijvoorbeeld op grote mensenmassa's tijdens feestjes en bij luide muziek. Zij geven de voorkeur aan kleinere evenementen zoals bijvoorbeeld borrels of spelletjesavonden. Een paar jongeren geven aan dit al te vinden bij AntiRoze, een organisatie specifiek gericht op lhbtq+ mensen met autisme. Daar lopen ze echter wel aan tegen het leeftijdsverschil, omdat ze er als jongere van ongeveer 20 jaar veruit de jongste zijn. Een andere jongere vertelt over de intersectie van lesbisch en trans vrouw zijn bij het bezoeken van evenementen.

'Er was een lange periode dat ik mezelf niet volledig accepteerde als vrouw. Het was een blok om mezelf ook te accepteren als lesbisch. Ik zit nog niet aan de hormonen en dat lijkt toch wel een dingetje. Stel dat ik naar een lesbische avond ga, dan ben ik bang dat iemand daar mogelijk een opmerking of zelfs een probleem van maakt. Ik weet niet of het daar chill gaat zijn, dat hou ik toch wel in mijn achterhoofd.'

Verder benoemt een deelnemer ook hun beperkte financiën, waardoor toegang tot lhbtq+ evenementen soms onmogelijk is. Als laatste wordt psychische problematiek aangekaart door een deelnemer: hij vertelt dat die daardoor minder gemakkelijk sociale contacten met mensen kan aangaan. Die geeft echter wel aan dat hij de ervaring heeft dat er vaak al rekening mee wordt gehouden, omdat er gemiddeld meer psychische kwetsbaarheid speelt onder trans mensen.

Locatie

Bijna alle jongeren hebben een voorkeur voor een locatie binnen hun eigen gemeente, alhoewel een enkeling het ook niet erg vindt om naar een andere stad te reizen. Daarnaast is de plek binnen de stad ook relevant. Er zijn verschillende jongeren die benadrukken dat het belangrijk is je veilig te voelen wanneer je over straat loopt bij de locatie in

kwestie. Dit is extra van belang wanneer het gaat om een avondlocatie (zoals in een bar, bij uitgaan of op borrels). Wanneer het gaat om dit soort avondactiviteiten, geven jongeren aan een voorkeur te hebben voor een locatie in de buurt van het centrum. Echter, voor plekken zoals een buurthuis, of activiteiten zoals een spelletjesmiddag of supportgroep geven enkele jongeren aan juist geen centrale plek te willen:

'Ik heb liever geen publieke plek; dat is ook fijner voor mensen die nog niet uit de kast zijn. Dan voel ik me veiliger, vooral als het trans-only is. LHB'ers worden makkelijker geaccepteerd dan trans mensen, zeker transvrouwelijke mensen. Als ik in een café zou zitten, zou ik wel meer op m'n hoede zijn.'

Leeftijd

Een deel van de jongeren benoemt dat zij het belangrijk vinden dat er plekken zijn die gericht zijn op jongeren van hun leeftijd. In Den Haag geven enkele jongeren aan dat zij een organisatie voor jongeren vanaf 16 à 18 jaar missen. In beide steden geven enkele jongeren aan dat ze het belangrijk vinden om met mensen van vergelijkbare leeftijd te zijn, of dat nu bij een borrel is of bij een supportgroep. Een paar jongeren vinden bijvoorbeeld AntiRoze een fijne plek, maar ze geven aan daar vooral oudere mensen tegen te komen. Hierbij gaat het om een jongere in Utrecht en een jongere in Den Haag. Zij zouden het fijn vinden om ook daar vaker met andere jongeren samen te kunnen zijn.

Duidelijkheid en laagdrempeligheid

Een voorwaarde die al eerder besproken is, is de behoefte aan laagdrempelige activiteiten. Jongeren benoemen dat het duidelijk moet zijn wat een activiteit of evenement inhoudt. Een reden daarvoor die door een paar jongeren wordt genoemd, is dat het erg spannend kan zijn om (voor het eerst) naar een dergelijke activiteit te gaan en het daarom fijn is om te weten wat ze moeten verwachten. Daarnaast vinden deelnemers het fijn als het duidelijk is dat evenementen ook toegankelijk zijn voor nieuwe mensen, of dat deze zelfs specifiek ingericht zijn op het ontmoeten van andere mensen.

OVERIGE ASPECTEN: BREDER PERSPECTIEF

Een overzicht van organisaties

Gedurende het interview benoemt bijna een kwart van de jongeren dat zij een overzicht van organisaties en mogelijkheden missen, of zoals een jongere het noemt: een "queer guide" van de gemeente. Zowel jongeren in Den Haag als Utrecht benoemen dit. Daarop aansluitend wordt als derde middel voor promotie door een paar jongeren een gezamenlijke nieuwbrief, website of informatiepunt voor lhbt+ organisaties geopperd. Zo vertelt een jongere:

'Er zijn wel samenwerkingen, maar alle organisaties hebben hun eigen PR. Het zou helpen als er gezamenlijke nieuwsberichten werden gepu-

bliceerd: dat je daar terecht kan als je iets zoekt. Afgelopen week was er bijvoorbeeld een queer feest in de stad, maar ik kon niet meer terugvinden waar ik dat had gezien. Een overzicht zou een eerste stap zijn.'

Daarbij gaat het voor sommige jongeren niet alleen om een overzicht van organisaties, maar ook om een verzamelpunt van informatie.

'Ik wist niet hoe ik mijn traject moest beginnen. Dat heb ik gewoon aan andere trans mensen om me heen gevraagd, die ik al kende. Maar daardoor heeft het even geduurd voordat ik wist dat ik hier gewoon naar de huisarts moest stappen om een proces in gang te zetten. Als ik dat iets eerder had geweten, had dat me wel geholpen.'

Promotie

Het grote merendeel van de jongeren zegt dat Instagram hun eerste bron van informatie over organisaties en evenementen is. Zichtbaarheid op sociale media is volgens enkelen dan ook voor een heel groot deel bepalend voor het succes of falen van een organisatie of evenement en het aantrekken van de juiste doelgroep. Zo zegt een deelnemer:

'Als de promotie wordt gedaan door iemand die 60 is, dan is dat vaak ook het publiek wat je trekt. Bijvoorbeeld als je wel met billboards, maar niet met Instagram advertenties werkt. Dan wil ik er ook niet heen. Het is belangrijk dat wanneer je een bepaalde doelgroep wil bereiken, je ook adverteert op de plek waar die mensen zijn.'

Naast Instagram worden nog enkele andere suggesties gedaan voor het bereiken van jongeren: zo wordt het platform TikTok een paar keer genoemd als populair platform, en wordt aangegeven dat promotie Facebook juist niet werkt voor de doelgroep jongeren. Ook worden posters en flyers door enkele jongeren genoemd als goedwerkende middelen voor promotie. Plekken die genoemd worden zijn publieke ruimtes, andere lhbtq+ locaties, en de huisarts of genderkliniek.

Vrijwilliger zijn/ zelf iets opzetten

Zoals eerder al duidelijk werd ('Sociale behoeften') zijn er meerdere jongeren die behoefte hebben zelf iets bij te dragen aan de trans of lhbtq+ community. Ook hier wordt het idee om zelf iets bij te dragen door jongeren geopperd. Zij noemen verschillende voorbeelden: een rol binnen een queer buurthuis; het organiseren van activiteiten voor trans mensen; het organiseren van een sportevenement en voorlichting geven op school.

Doelgroep aan het roer en de rol van de gemeente

Verschillende jongeren beschrijven dat de organisatoren van een evenement, activiteit of organisatie zelf bij voorkeur ook deel moeten uitmaken van de doelgroep. Iemand benoemt bijvoorbeeld de voorkeur voor een 'ervaringsdeskundige' wanneer het gaat om een supportgroep, of het belang van lhbtq+ jongeren in de organisatie van evenementen of sportactiviteiten voor deze jongeren. Een deelnemer adviseert:

'De gemeente moet vooral niet zelf opnieuw het wiel uitvinden. Als je meer wil doen voor trans jongeren, ga dan naar Transvisie, vraag wat zij denken, kijk of er samenwerkingen mogelijk zijn. Wat vooral een taak voor de gemeente is, is om organisaties te verbinden of financieel dingen mogelijk te maken. En daarvoor is het belangrijk dat je mensen aan het woord laat die er zelf ervaring mee hebben. Ga niet over trans mensen praten, of bedenken hoe het voor trans mensen waarschijnlijk fijn is, maar ga met ze in gesprek. Wat is de behoefte van binnenuit, in plaats van bovenaf?'

Wat betreft de rol van de gemeente stellen verschillende jongeren een faciliterende rol voor. Het bieden van financiële ondersteuning en faciliteren van locaties en onderhoud daarvan, worden meermaals genoemd. Een deelnemer zegt:

'Faciliteren in veilige locaties waar mensen langs kunnen komen. Omdat het gaat om sociale verbindingen tussen mensen, zal de gemeente er niet direct iets voor kunnen doen. Dus het is vooral belangrijk wat ze indirect kunnen doen: evenementen opzetten en ruimte creëren voor deze mensen.'

Een andere deelnemer benadrukt dat het belangrijk is dat de gemeente wel goed nadenkt over hoe te investeren: het draait niet alleen om financiële steun, maar ook om het investeren in nieuwe initiatieven en het helpen bij de opzet daarvan.

'Het is complexer dan "smijt er geld tegenaan." [Denk aan het] actief werven en betalen van menskracht, mensen die hiermee aan de slag kunnen en hier iets mee kunnen. Iemand uit de doelgroep of iemand met grote empathie voor de doelgroep de tools te geven om hiermee aan de slag te gaan. Als je er subsidie tegenaan smijt dan zie ik het al gebeuren dat het weer op vrijwilligers terechtkomt en de subsidie alleen opraakt aan de evenementen zelf, in plaats van aan het echt duurzaam vormgeven van zo'n plek. Als je afhankelijk bent van subsidies moet je daarbij die ook elk jaar opnieuw aanvragen en dan is de toekomstzekerheid van zo'n project ook weer minder.'

Ook geeft een jongere het advies om te zorgen voor betere representatie binnen de gemeente, niet alleen op het vlak van sociale behoeften, maar ook daarbuiten.

'Je kan nog zulke goede intenties hebben, maar je hebt gewoon blinde vlekken als mens. En dat is niet erg, maar je moet daar wel echt actief initiatief in nemen om een daadwerkelijk inclusieve gemeente te zijn. [...] Daarvoor is het dus super belangrijk dat je echt actief probeert die informatie binnen te krijgen. Laat queer mensen meepraten, dat is echt de boodschap.'

Belangrijk is dus om directe verbinding te leggen met trans en non-binaire jongeren, wanneer beleid voor hen wordt gemaakt.

Genderzorg

Een laatste punt dat niet direct gerelateerd is aan sociale behoeften, maar door meerdere jongeren wordt benoemd, is de behoefte aan genderzorg. Jongeren geven aan de aanwezigheid van een genderpoli of -kliniek te missen. Jongeren geven aan het zwaar te hebben met de 3 jaar lange wachttijd en daarna te moeten reizen naar andere steden voor behandeling. Alhoewel dit uiteraard geen directe sociale behoefte is, is het wel gerelateerd aan sociale behoeften: zo vertelt een deelnemer dat de lange wachttijd ook zorgt voor een behoefte aan meer support op sociaal vlak.

4. Reguliere organisaties

In dit hoofdstuk onderzoeken we het contact dat jongeren hebben met reguliere organisaties in het sociaal domein.⁸ Daarbij gaat het om organisaties zoals buurtteams- of centra, reguliere welzijnsorganisaties en eenzaamheidsinitiatieven. We kijken naar hun ervaringen met deze organisaties en gaan dieper in op hun mening over en ervaring met het gendersensitief⁹ werken binnen de organisaties. Het gaat hier specifiek om organisaties die verband houden met het sociaal domein; zorgorganisaties (waaronder genderzorg) vallen hierbuiten.

ZIJN ZE BEKEND MET REGULIERE ORGANISATIES DIE ZICH INZETTEN VOOR SOCIAAL WELZIJN?

Het overgrote deel van de deelnemers is matig tot niet bekend met reguliere organisaties in het sociaal domein. Bijna de helft van de jongeren weet geen organisaties op te noemen. De andere helft weet er elk één of twee op te noemen, waaronder vrijwilligersorganisaties, welzijnsorganisaties en buurtteams. Ook noemen meerdere jongeren psychologische hulpverlening¹⁰. Er is één jongere die een groot aantal organisaties binnen het sociaal domein weet op te noemen.

Zijn ze daar weleens geweest of zouden ze het overwegen?

Ongeveer een derde van de deelnemers is ooit in aanraking geweest met een organisatie in het sociaal domein of daaraan gerelateerd. Enkel van hen benoemen dat ze bij een organisatie zijn geweest voor psychologische hulp. Een van hen is bij een groot aantal organisaties geweest, met name voor psychische hulp. Een andere deelnemer is buiten Utrecht eens bij een buurtteam geweest, voor hulp bij het regelen van mails en telefoontjes plegen. Als laatste is iemand in contact met een hulporganisatie voor diens financiële situatie (hulp bij budgetteren). Geen van de deelnemers is echter naar een reguliere organisatie gegaan vanuit een sociale behoefte, bijvoorbeeld om andere jongeren of buurtgenoten te ontmoeten. De andere deelnemers in de studie zijn nog niet eerder in aanraking gekomen met een reguliere organisatie in het sociale domein. Een groot deel van hen geeft aan daar geen behoefte aan te hebben. Een verzadigd sociaal netwerk wordt herhaaldelijk genoemd als reden om niet naar een algemene plek te gaan om mensen te leren kennen. Enkele jongeren geven aan dat zij in zo'n geval liever naar een lhbtqi+ organisatie zouden gaan. Een paar jongeren zouden wel geïnteresseerd zijn om naar een buurthuis te gaan, om

8 Dit onderwerp is alleen in de individuele interviews (uitgebreid) aan bod gekomen. Wanneer we hier refereren naar 'alle deelnemers' of 'de helft van de deelnemers', gaat het dus alleen om deze groep.

9 Wanneer je gendersensitief werkt, houd je rekening met gender als factor bij het ontwikkelen, implementeren en evalueren van beleid en dienstverlening. Daarmee zorg je voor inclusieve ondersteuning, zoals het gebruik van de juiste naam en voornaamwoorden en genderneutrale faciliteiten, voor een gelijkwaardige zorg- en dienstverlening.

10 Strikt genomen vallen organisaties zoals de basis geestelijke gezondheidszorg buiten onze initiële selectie van organisaties binnen het sociaal domein. We nemen deze ervaringen echter wel mee om een betere reflectie te kunnen geven op het gendersensitief werken binnen organisaties.

hun (lokaal) sociaal netwerk uit te breiden en bijvoorbeeld jongeren uit hun wijk te leren kennen, of hun lokaal. Voor psychische zorg zouden meerdere mensen wel naar organisaties gaan als zij het nodig zouden hebben. In Utrecht zijn de jongeren op vraag van de gemeente bevraagd over hun interesse in enkele specifieke organisaties; zie bijlage B voor een kort aanvullend verslag daarvan.

GENDERSENSITIEF WERKEN

Enkele deelnemers die in Utrecht in aanraking zijn geweest met een reguliere organisatie, vertellen hun ervaring met gendersensitief werken, of de afwezigheid daarvan. Een van hen is in behandeling bij een organisatie voor psychologische hulp. Hij beschrijft dat hij vaak het idee heeft dat er naar hem gekeken wordt vanuit hun gender toegewezen bij geboorte, wat heel oncomfortabel en limiterend voelt.

'Mijn behandelaar houdt veel rekening met mijn identiteit, maar binnen de organisatie zijn dingen vaak in 'man/vrouw' verdeeld. Daar erger ik me soms heel erg aan. Er werd bijvoorbeeld aan me voorgesteld om mee te doen aan groepstherapie, omdat die behandeling beter bij me zou passen. Maar die therapie was verdeeld in jongens vs. meisjes – daar ga ik dan niet aan meedoen.' Ook vertelt hij over de communicatie per post. *'In de brieven naar mijn ouders stonden mijn juiste voornaamwoorden, maar die mogen m'n ouders juist niet zien. Dus dan moet ik steeds checken: staat er iets in wat me zou kunnen 'outen'? Dat is dan heel stressvol.'*

Een andere deelnemer vertelt dat die wisselende ervaringen heeft gehad bij organisaties voor psychische hulp. Over het algemeen zijn diens ervaringen goed; hij vertelt echter ook over een behandelaar die juist insensitief was. Ook heeft die negatieve ervaringen gehad bij een organisatie met een religieuze insteek.

Een andere jongere is met enkele lokale organisaties in contact geweest, om zijn genderidentiteit, mogelijke medische transitie en problemen met een gebrek aan acceptatie van zijn ouders te bespreken. In beide gevallen bleven de medewerkers hem bij zijn oude naam noemen, ondanks herhaaldelijk aangeven wat zijn echte naam was.

Ook de deelnemers die nog niet in aanraking waren geweest met reguliere organisaties werden gevraagd naar hun opinie over gendersensitief werken. Allen zouden het fijn vinden als organisaties gendersensitief werken. Zo zegt een deelnemer:

'Het is belangrijk dat er openheid is over beleid, gedragsregels, protocollen. Als de nood aan de man is ga ik sowieso wel naar zo'n organisatie, maar als ik twijfel is gendersensitiviteit wel doorslaggevend voor of ik het wel of niet doe. En ook voor hoeveel ik vrijgeef: ik praat veel makkelijker over gender als ik weet wat hun opvattingen zijn. [...] Als je echt sensitief wil werken, moet je ook gesprekken gehad hebben met mensen die trans/niet-cis zijn en weten wat je kan zeggen. Rekening houden met voornaamwoorden, altijd kunnen aangeven wat je wel of niet fijn vindt; dat zijn belangrijke dingen om je comfortabel te voelen.'

Ook de andere deelnemers beamen dit. Andere voorbeelden die genoemd worden om organisaties inclusiever te maken, zijn genderneutraal taalgebruik, verschillende opties voor gender (man/vrouw en non-binair) en openlijk uitdragen van lhbtq+ vriendelijk beleid.

5. Reflectie van organisaties (focusgroepen)

In zowel Utrecht als Den Haag zijn focusgroepen gehouden met verschillende organisaties: zowel reguliere als lhbtqi+ gerelateerde organisaties. In Den Haag sloten voornamelijk organisaties aan die al een connectie met of focus op de queer community hebben. In Utrecht namen juist voornamelijk organisaties uit het sociaal domein zonder 'lhbtqi+ kennis'. Hoewel de insteek van de focusgroepen vergelijkbaar was voor beide gemeenten, lag de focus tijdens de gesprekken in de twee gemeenten, mede daardoor, op verschillende onderwerpen. Hieronder worden enkele van de meest besproken onderwerpen uitgelicht.

DEN HAAG

Bereiken van groepen jongeren die minder in beeld zijn

In Den Haag komt de vraag naar voren: hoe kunnen jongeren bereikt worden die vaak minder in beeld zijn bij beleidsmakers, professionals of onderzoekers? Een van de deelnemers geeft het voorbeeld: sommige groepen jongeren, voor wie het dagelijks leven helemaal in het teken staat van survival – bijvoorbeeld in de jeugdzorg, zijn ook de groepen die vaak niet bereikt worden. Dat geldt zowel voor inclusie in onderzoeken als deze, als het betrekken bij sociale activiteiten of interventies. Er zijn groepen jongeren die minder direct in beeld zijn en vaak worden vergeten. Om hen toch te bereiken en in hun behoeften te voorzien, is een effectieve oplossing het inzetten van community builders. Community builders zijn kernpersonen of sleutelfiguren in sociale omgevingen die veel connecties hebben, dicht bij de maatschappij staan. Zij kunnen 'de weg wijzen en een brug slaan tussen jongeren en organisaties'. Organisaties of gemeenten kunnen community builders inzetten om de jongeren te bereiken. Een aspect dat daarbij sterk benadrukt wordt, is dat ervoor gezorgd moet worden dat zij ook betaald krijgen (geen vrijwilligerswerk).

Het belang van safe(r) spaces en intersectionaliteit

Een ander punt dat uitgebreid besproken wordt, is het belang van safe(r) spaces en de elementen die daarbij een rol spelen. Een belangrijk aspect is dat deze spaces gerund worden door mensen van de community: trans of non-binaire personen die zelf de regie hebben. Het voorbeeld van The Hang-Out 070 wordt genoemd: een plek die voor jongeren heel laagdrempelig is en waar zij hun eigen programma kunnen samenstellen. Ook is het een intersectionele plek, gericht op queer jongeren van kleur. Dat haakt aan op een volgend punt dat besproken wordt: het belang van representatie binnen organisaties en binnen teams. Zo benadrukken verschillende deelnemers: door herkenning creëer je een safe space. Als er lhbtqi+ mensen van kleur in de organisatie zitten, dan ben je als persoon van kleur meer geneigd om daarheen te gaan. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor representatie van verschillende culturele achtergronden, neurodivergentie en fysieke beperkingen. Een deelnemer ver-

telt dat zij binnen hun organisatie bewust rekening houden met mensen die neurodivergent zijn en overprikkeld raken, door samen met hen een rustige plek in het gebouw op te zoeken. Zo zorgen ze ervoor dat ze altijd 'even inchecken bij elkaar', wat het ook een veilige plek maakt. Andere deelnemers vertellen dat zij de ervaring hadden dat een jongere met fysieke beperking zich niet comfortabel voelde om naar hun organisatie te komen. Ook zij zeggen: als diegene goede representatie had gehad, had dat enorm kunnen helpen.

Daarnaast wordt nog een aantal andere punten genoemd dat kan zorgen voor het gevoel van een safe space: een fijne en toegankelijke locatie, verwelkomende mensen, een (semi-) afgeschermd locatie en een set met huisregels. Bij het laatste punt gaat het bijvoorbeeld om een statement op de website of sociale media, een openbaar beleid en huisregels of een 'safe(r) spaces guideline' op Instagram.

Samenwerking tussen organisaties en netwerkvorming

Wanneer je een initiatief opzet, is een belangrijke boodschap: investeer in mensen uit de netwerken zelf, zoals queer mensen van kleur. Daarbij is het van belang om mensen te betalen voor het werk dat ze doen. Deze groepen worden vaak gevraagd om hun kennis en ervaring vrijwillig aan te bieden; het is belangrijk om hun energie en kennis te erkennen (bijvoorbeeld bij initiatieven vanuit de gemeente). Om projecten te realiseren en de juiste mensen daarbij te betrekken, is samenwerken essentieel. Deelnemers denken tijdens de focusgroep na over de reden waarom dat nog niet heel vaak gedaan wordt; mogelijk doordat de stap te groot is om het initiatief te nemen, of omdat ze niet goed op de hoogte zijn van alles wat er beschikbaar is. Daarvoor is een overzicht van het bestaande netwerk belangrijk. Tijdens het gesprek komen twee websites aan het licht die een overzicht van lhbtq+ organisaties bijhouden in Den Haag. Beide gidsen zijn niet bij alle deelnemers bekend. De organisaties zijn wel erg positief over mogelijkheden tot samenwerking en zouden graag zien dat deze door de gemeente werden gefaciliteerd, mits er een vergoeding beschikbaar is.

UTRECHT

Belang van een centrale ontmoetingsplek en continuïteit

In Utrecht vertellen verschillende organisaties over een plek die zij missen in Utrecht: een centrale ontmoetingsplek voor lhbtq+ organisaties en initiatieven. Het idee van een 'woonkamer' wordt voorgesteld: een plek waar elke lhbtq+ organisatie naartoe kan. Op zo'n locatie zouden organisaties activiteiten kunnen organiseren, maar ook hun vergaderingen kunnen plannen. Veel organisaties hebben daar behoefte aan. Ook merken ze dat er onder jongeren een behoefte aan een vaste locatie is. Enkele van de deelnemers aan de focusgroep zijn actief bij een buurtcentrum waar zij een groep voor lhbtq+ jongeren organiseren. Ze vertellen over enkele jongeren die deelnamen aan een theatergroep. Jongeren vertelden zich daar heel erg op hun plek te voelen, maar het was slechts een tijdelijk project: zij vielen in een zwart gat zodra dat project was afgelopen. Volgens de organisatie is het voor jongeren belangrijk om op regelmatige basis ergens naartoe te kunnen en dat

zou een stuk makkelijker zijn als daar een vaste locatie voor beschikbaar was. Anderen vullen daarop aan: ze zien veel jongeren die zelf wel zouden willen helpen bij het organiseren of opzetten van initiatieven, maar dat is lastig zolang er geen centrale plek voor beschikbaar is. Ook moeten er financiële middelen beschikbaar zijn.

Educatie binnen het domein van regulier sociaal welzijn

Aan de focusgroep in Utrecht namen voornamelijk deelnemers uit het regulier sociaal domein deel. Wat hen opviel, is dat zij in veel gevallen expertise missen op het gebied van trans en non-binaire jongeren, of lhbtqi+ personen in het algemeen. Zo wordt opgemerkt dat er binnen het jongerenwerk of in buurtcentra ook trans en non-binaire jongeren deel uitmaken van de doelgroep. Om hen de juiste begeleiding te bieden, vinden de experts uit het regulier domein het belangrijk om meer kennis te hebben over lhbtqi+. De queer jongerengroep die opgezet is door vertegenwoordigers van het buurtcentrum is een goed voorbeeld van de kruising tussen het 'reguliere domein' en het 'lhbtqi+ domein'. Deze jongerengroep is opgezet door medewerkers van het buurtteam en behandelaars binnen de specialistische aanvullende jeugdhulp. Volgens hen lijken de jongeren er veel baat bij te hebben om met andere lhbtqi+ jongeren in een groep samen te zijn. Om hen goed te kunnen begeleiden, hebben de mentoren wel genoeg kennis nodig over, onder andere, transgender en non-binaire jongeren. Om die kennis te verkrijgen, is volgens hen educatie over lhbtqi+ binnen reguliere organisaties van belang. Ook samenwerking tussen organisaties in het lhbtqi+ en regulier sociaal domein zou daarbij kunnen helpen, net als representatie van de doelgroep binnen de medewerkers van organisaties (inzet van ervaringsdeskundigen).

Beschouwing

In dit hoofdstuk blikken we terug op de uitkomsten die we hebben beschreven in dit rapport. In de voorgaande hoofdstukken zagen we welke sociale behoeften de deelnemers hebben en hoe organisaties op die behoeften van jongeren kunnen inspelen. In dit hoofdstuk beschrijven we wat opvalt en wat we concreet met deze inzichten kunnen doen.

DE ESSENTIËLE WAARDE VAN CONTACT MET TRANS EN NON-BINAIRE PEERS

Uit de interviews wordt al snel duidelijk dat contact met andere trans en non-binaire jongeren voor veel jongeren erg belangrijk is. Ze hebben behoefte aan rolmodellen, uitwisseling van kennis en het gezamenlijk bezoeken van lhbtq+ evenementen, maar bovenal: behoefte aan herkenning en intrinsiek begrip. Ze beschrijven het verschil tussen de empathie die ze krijgen van hun cisgender vrienden en de herkenning of het 'intrinsieke' begrip dat ze ervaren bij hun trans of non-binaire peers. Het gaat dan voornamelijk om één-op-één contact of kleine groepen. Aan de ene kant kan dat begrip ontstaan tijdens serieuze gesprekken, bijvoorbeeld over medische transitie of ervaringen van genderdysforie. Aan de andere kant gaat het ook om kleine, dagelijkse gebeurtenissen, zoals het delen van irritaties of het maken van grapjes over gedeelde ervaringen. Interessant is dat dat zowel goede vrienden kunnen zijn, als vrienden of kennissen met wie zij minder close zijn: zolang er maar mensen in hun leven zijn die de ervaring kunnen delen. Het belang van sociaal contact met peers is vaker beschreven in wetenschappelijk onderzoek als beschermende factor voor psychologische spanning (zie bijvoorbeeld Bockting et al. (2013), Bariola et al. (2015) en Austin & Goodman (2017)). Deze behoefte is overigens niet bij alle jongeren in deze studie aanwezig: sommige jongeren hebben geen behoefte aan contact met trans en non-binaire peers, of vinden het lastig om contact met hen te hebben omdat ze juist triggers ervaren door bijvoorbeeld het bespreken van gedeelde ervaringen van genderdysforie.

Niet alleen genderidentiteit is bepalend voor het contact waar jongeren behoefte aan hebben: ook andere factoren spelen een rol. Zo vertellen enkele jongeren over hun ervaringen als trans of non-binair persoon van kleur en anderen over het kruispunt van gender en neurodivergentie. Voor hen is het belangrijk dat zij ook herkenning vinden in die ervaring. Daarbij gaat het niet alleen om contacten die ofwel het ene, ofwel het andere aspect begrijpen, maar ook om contacten die de combinatie kunnen begrijpen. Dit is een bekend fenomeen dat wordt beschreven als intersectionaliteit, voor het eerst beschreven door Kimberly Crenshaw (1989). Kruisingen van verschillende sociale identiteiten zorgen voor unieke ervaringen, die ook in deze verkenning invloed blijken te hebben op de behoeften aan sociaal contact.

HET BELANG VAN COMMUNITY

Naast het begrip dat jongeren kunnen vinden in gesprekken met andere trans en non-binaire jongeren, waarderen zij ook het samenzijn met de 'community'. Daarbij worden er verschillende betekenissen gegeven aan community: sommige jongeren ervaren een indirect gevoel van verbondenheid door hun identiteit of voelen zich betrokken bij online media. Anderen ervaren een meer directe verbondenheid met de gemeenschap, bijvoorbeeld door activiteiten te ondernemen in groepsverband. Zij noemen bijvoorbeeld in lhbtqi+ omgevingen het gevoel te ervaren zichzelf te kunnen zijn, geaccepteerd te worden en het trans of non-binair zijn te 'vieren' ("trans joy"). Wanneer de jongeren spreken over community, hebben ze het vaak over de queer of lhbtqi+ gemeenschap in haar geheel. Uit onderzoek weten we ook dat samenzijn met de gemeenschap een belangrijke bijdrage levert aan het welzijn van lhbtqi+ personen (zie bijvoorbeeld Elmer et al., 2022 en Barr, Budge en Adelson, 2017). Wat interessant is, is dat alle deelnemers graag iets zouden bijdragen aan de transgender en non-binaire gemeenschap of de lhbtqi+ gemeenschap in haar geheel. Een deel doet dit al, bijvoorbeeld als vrijwilliger bij lhbtqi+ organisaties of initiatieven, of op indirecte wijze door op kleine schaal ervaring en kennis te verspreiden onder bekenden. Het andere deel van de deelnemers zou er ook interesse in hebben iets bij te dragen aan de community, bijvoorbeeld in een functie als voorlichter of organisator van activiteiten.

SOCIAAL NETWERK: STERK VERWEVEN MET (GENDER)IDENTITEIT

Veel jongeren hebben ook cisgender vrienden, familie of een partner bij wie zij terecht kunnen. Toch kunnen die sociale contacten niet helemaal los gezien worden van hun genderidentiteit. Een aspect dat maakt dat jongeren zich gesteund voelen, is bijvoorbeeld de support die zij kunnen verwachten voor problemen gerelateerd aan hun genderidentiteit. Neem bijvoorbeeld de definitie van een 'veilige plek': een plek voelt voor jongeren bijvoorbeeld als een veilige(re) plek, wanneer er mensen zijn die hun identiteit respecteren. Niet alleen het contact met andere trans en non-binaire jongeren is dus belangrijk; ook in de rest van het sociaal netwerk van de jongeren blijkt hun genderidentiteit een rol te kunnen spelen. Dat geldt ook voor andere diversiteitsfactoren buiten genderidentiteit, zoals sociaal-culturele achtergrond en neurodivergentie.

In dit rapport hebben we gebruik gemaakt van een indeling voor het in kaart brengen van sociale behoeften van jongeren. Daarbij gaat het om een uitsplitsing in behoefte aan een netwerk van sociale contacten, de behoefte om hecht en intiem contact te ervaren, de behoefte om bij een groep te horen en de behoefte om te ervaren van betekenis te zijn, gebaseerd op de subdoelen van Bouwman en Van Tilburg (2020). De ervaringen van de jongeren in deze studie laten zien dat er veel nuance zit in sociale behoeften en dat de behoeften ook in elkaar overlopen. Een intieme band met iemand hoeft bijvoorbeeld niet per se te betekenen dat iemand zich volledig begrepen voelt door diegene. Meerdere jongeren hebben bijvoorbeeld heel goede of beste vrienden die cisgender zijn, maar geven

aan dat ze met gendergerelateerde onderwerpen toch eerder naar hun transgender of non-binaire vrienden gaan om volledig begrip te krijgen. Ook sociale behoeften blijken dus beschreven te kunnen worden als een spectrum en er blijken behoeften te zijn die specifiek gerelateerd zijn aan de genderidentiteit van de jongeren.

IN SPELEN OP SOCIALE BEHOEFTE: VOORKOMEN VAN EENZAAMHEID?

Daarmee komen we terug bij de aanleiding van de studie: uit onderzoek blijkt dat trans en non-binaire personen vaker last hebben van eenzaamheid en psychische klachten in vergelijking met hun cisgender peers. Om eenzaamheid te voorkomen of verminderen, is het belangrijk dat sociale behoeften vervuld worden. In het sociaal contact met mensen in de omgeving die cisgender zijn, is het van groot belang dat jongeren zich gesteund en begrepen voelen. Uit deze verkenning komen daarnaast twee belangrijke thema's naar voren die deel uitmaken van de sociale behoeften van de trans en non-binaire deelnemers. Daarbij gaat het enerzijds om het belang van contact met andere trans en non-binaire jongeren, dat zorgt voor herkenning en begrip. Anderzijds komt ook het belang van verbondenheid met de community of samen zijn met de trans community of, breder, de lhbtqi+ gemeenschap in groepsverband naar voren. Het vervullen van deze sociale behoeften zou dus kunnen bijdragen aan het voorkomen of verminderen van gevoelens van eenzaamheid.

HET BELANG VAN LHBTIQ+ ORGANISATIES VOOR JONGEREN

Om in de voorgaande behoeften van jongeren te kunnen voorzien, zijn trans en lhbtqi+ organisaties van groot belang. Het bestaan van zulke organisaties is welbekend bij de jongeren, al kennen sommige maar enkele organisaties. Sommige organisaties worden door een groot deel van de jongeren genoemd, zoals het landelijke COC en Transvisie, lokale organisatie The Hang-Out 070 (Den Haag) en het queer feest PANN (Utrecht). Meerdere jongeren bezoeken zulke organisaties weleens, veelal met het doel om zichzelf te kunnen zijn, ervaringen te delen en simpelweg samen te zijn met andere jongeren uit de lhbtqi+ gemeenschap. Het bestaan van die organisaties is erg belangrijk voor veel van hen; zowel organisaties voor de gehele lhbtqi+ community als organisaties die specifiek gericht zijn op trans en non-binaire jongeren.

Om een compleet beeld te kunnen schetsen van het type plekken waar jongeren behoefte aan hebben, werd er met hen gesproken over de 'ideale situatie'. Daaruit volgen vier type activiteiten of omgevingen die door meerdere jongeren beschreven worden. Deels vinden ze deze plekken al in bestaande organisaties en deels missen deze nog in een of beide gemeenten.

AAN WELKE LHBTIQ+ OF TRANS GERELATEERDE PLEKKEN HEBBEN JONGEREN BEHOEFTE BINNEN DE GEMEENTE?

Informele bijeenkomsten op een vrijblijvende, laagdrempelige plek voor lhbtqi+ jongeren: een 'queer buurthuis'

Een groot deel van de jongeren heeft behoefte aan een plek waar ze informeel samen kunnen zijn met andere jongeren uit de lhbtqi+ gemeenschap. Er zijn verschillende organisaties waar zij dit al in vinden: het gaat dan om evenementen zoals borrels, spelletjesmiddagen, filmavonden en andere thema-activiteiten. Die zouden deels gericht kunnen worden op trans en non-binaire jongeren, en deels op de hele lhbtqi+ community. Wat zij daarbij echter het liefst zouden zien, is een locatie waar deze evenementen gecentreerd kunnen worden: een soort 'queer buurthuis' (waarbij 'queer' in dit geval gebruikt wordt als een verzamelterm voor de lhbtqi+ gemeenschap). Deze plek kan de vorm hebben van een verzamelplaats voor organisaties, activiteiten en evenementen of een café. In Den Haag noemen jongeren The Hang-Out 070 als voorbeeld. Ze noemen daarvoor meerdere redenen: er is een diversiteit aan evenementen, het is heel laagdrempelig, en bovenal: ze kunnen helemaal zichzelf zijn. Het voelt voor jongeren als een veilige plek waar ze samen kunnen zijn met de community, maar ook op een informele manier gesprekken kunnen voeren met anderen. In Den Haag is deze plek echter maar op één avond geopend; het liefst zouden jongeren zien dat een dergelijke locatie meerdere malen per week, of zelfs dagelijks, geopend zou kunnen zijn. Dit type locatie sluit aan bij zowel de behoefte aan herkenning en begrip, als de behoefte aan community-gevoel. De vertegenwoordigers van lhbtqi+ organisaties beamen de behoefte daaraan: zowel voor het organiseren van activiteiten, als het plannen van vergaderingen en aangaan van samenwerkingen.

Educatieve plekken of supportplekken

Een lokale plek waar jongeren informatie kunnen krijgen, vragen kunnen stellen en support kunnen ontvangen, is nog één van de plekken waar behoefte aan is. Sommigen zouden graag zien dat dit wordt gekoppeld aan een informele plek zoals het 'queer buurthuis' beschreven bij punt 1 hierboven. Een dergelijk informatiepunt kan de vorm aannemen van informele bijeenkomsten, praatgroepen of één op één support. Dat kan bijvoorbeeld gaan over support bij medische transitie of de wachtlijst voor genderzorg; over praktische zaken zoals naamswijziging, of over een scala van andere onderwerpen die gerelateerd zijn aan ervaringen van trans of non-binair zijn. Bijeenkomsten van landelijke belangenorganisatie Transvisie worden genoemd als voorbeeld van prettige supportgroepen, die onder andere in Amsterdam en Utrecht plaatsvinden. Een plek voor support sluit vooral aan bij de behoefte aan herkenning en begrip door het voeren van gesprekken en uitwisselen van ervaringen. Uit interviews door Transgender Netwerk (ongepubliceerd, neem contact op met Jonah de Winter¹¹ voor meer informatie) bleek eenzelfde behoefte aan een informatiepunt waar jongeren naartoe kunnen met vragen.

11 Neem contact op met Jonah (jonah@transgendernetwerk.nl) voor meer informatie.

Queer uitgaansgelegenheden

Ten derde hebben jongeren behoefte aan queer uitgaansgelegenheden. In Den Haag zijn er volgens de jongeren nog geen queer(minded) uitgaansgelegenheden of feesten die zij als prettig ervaren. In Utrecht zijn al meer voorzieningen: zo worden PANN, Fluid en andere incidentele feesten genoemd als voorbeelden. De belangrijkste redenen om daarheen te gaan, zijn het gevoel van veiligheid, geaccepteerd worden en volledig jezelf kunnen zijn. Daarbij gaat het niet alleen om feesten, maar ook over queer cafés. Dit type locatie of evenement is een goed voorbeeld van een locatie die de behoefte aan een community-gevoel vervult voor meerdere jongeren.

Inclusieve sportgelegenheden

Het vierde type locatie waar een groot aantal deelnemers behoefte aan heeft, is een plek om veilig en comfortabel te kunnen sporten. Dit vierde en laatste punt sluit minder direct aan op de voorgenoemde behoeften van jongeren, maar heeft toch een duidelijke link met sociaal contact en je geaccepteerd voelen in een sociale setting. De deelnemers vermijden vaak de sportschool, door zowel praktische aspecten als de binaire scheiding van kleedkamers en het onveilige gevoel dat zij ervaren bij sportgelegenheden. Daarnaast speelt genderdysforie ook een rol; het vervelende gevoel dat daarmee gepaard gaat kan nog verder versterkt worden in type sporten waarin je bewust bezig bent met je lichaam. Oplossingen die worden genoemd, zijn 'queer gyms' zoals in Amsterdam en Rotterdam; sportteams en kleedkamers die gemixt (niet gegenderd) zijn; en sportevents- of activiteiten samen met trans en non-binaire of andere lhbtqi+ jongeren.

WAT ZIJN VOORWAARDEN VOOR HET CREËREN VAN DIT SOORT PLEKKEN?

Representatie en intersectioneel perspectief

De jongeren geven aan dat het belangrijk is om zichzelf gerepresenteerd te zien bij organisaties en evenementen. Zo hebben ze bijvoorbeeld de ervaring dat er soms relatief weinig andere trans of non-binaire mensen bij evenementen voor de hele lhbtqi+ community zijn. Niet alleen representatie binnen de hele gemeenschap, maar ook specifieke aandacht voor de groep trans en non-binaire jongeren is belangrijk: zo hebben jongeren ook behoefte aan evenementen specifiek gericht op hun doelgroep. Daarnaast hebben verschillende andere aspecten van identiteit ook invloed op het contact dat jongeren hebben met organisaties. Bij veel lhbtqi+ plekken komen relatief veel witte jongeren, waardoor er minder herkenning ontstaat voor jongeren van kleur. Enkele jongeren van kleur geven aan dat ze zich in Den Haag erg thuis voelen bij The Hang-Out 070, een plek die zich specifiek richt op queer mensen van kleur. Ook in Utrecht is er een dergelijke organisatie: Colored Collective. Wanneer het gaat om trans en neurodivergent zijn, heeft het type evenement veel invloed op hun keuze om ergens naartoe te gaan, bijvoorbeeld doordat jongeren overprikkeld raken door luide muziek en mensenmassa's. Daarnaast zijn er meerdere andere aspecten die benoemd worden, zoals drempels vanwege financiële redenen, psychische problematiek en seksuele oriëntatie. Het blijkt dus heel belangrijk niet alleen te investeren in een inclusieve plek voor

trans en non-binaire personen, maar ook met andere diversiteitsfactoren rekening te houden. Het belang van representatie op verschillende vlakken wordt ook aangekaart door vertegenwoordigers van organisaties. Door een intersectionele insteek worden plekken inclusiever en een veilige(re) plek voor jongeren. Zoals deelnemers aan de focusgroep in Den Haag benoemen is het ook van belang groepen jongeren te betrekken die minder vertegenwoordigd zijn of minder in beeld zijn bij beleidsmakers. Zij hebben mogelijk andere of aanvullende sociale behoeften die nog niet in kaart gebracht zijn.

Praktische overwegingen

De locatie binnen de stad is van belang, waarbij veiligheid vooropstaat. Een plek die centraal ligt, maar niet in een te drukke omgeving, heeft daarbij de voorkeur. Ook leeftijd is een factor om mee te nemen: jongeren voelen zich vaak het meest op hun gemak wanneer zij onder leeftijdsgenoten zijn. Daarnaast moeten plekken laagdrempelig zijn en duidelijkheid bieden over het doel en praktische details van de organisatie en evenementen, zodat jongeren weten wat te verwachten.

Overzicht van bestaande organisaties

Voor veel jongeren ontbreekt een overzicht van de bestaande organisaties in hun gemeente: soms willen ze wel iets ondernemen, maar weten ze niet waar ze terecht kunnen. Het bijeenbrengen van organisaties en het creëren van overzicht zijn daarom belangrijke aspecten voor het vergroten van de zichtbaarheid van organisaties. In Den Haag is zo'n sociale kaart wel al beschikbaar, maar nog niet bekend bij jongeren: deze is te vinden op Queer Support Den Haag (<https://www.queersupportdenhaag.nl/>). Een uitgebreider overzicht van sociale activiteiten is ook op vrijwillige basis gecreëerd door Queer aan Zee (<https://queeraanzee.wordpress.com/queer-guide/>). Naast het creëren van overzicht is ook promotie belangrijk voor jongeren, met name via Instagram.

Faciliteren, investeren en verbinden met de doelgroep aan het roer

Wat voor jongeren vanzelfsprekend is, is dat de doelgroep zelf aan het roer moet staan. Dat wil zeggen: initiatieven voor trans en non-binaire jongeren moeten ook georganiseerd worden door trans en non-binaire jongeren. Wat eerder al opviel, is dat alle jongeren in de studie interesse hebben in een actieve bijdrage aan de trans/non-binaire of lhbtqi+ community. Het lijkt er daarom op dat er genoeg animo is voor het bijdragen aan nieuwe evenementen of organisaties die aansluiten bij de behoeften van de jongeren. Het opzetten of in stand houden van initiatieven kan echter niet zomaar gedaan worden door de doelgroep zelf. Daarvoor is volgens jongeren de steun van de gemeente nodig, op drie vlakken: het bieden van financiële ondersteuning, faciliteren van locaties en actief investeren in het opzetten van duurzame ondersteuning aan jongeren. Jongeren vinden het belangrijk dat gemeenten zich actief inzetten voor de doelgroep en hen helpen door de juiste tools te geven, maar hen uiteindelijk wel zélf aan het roer te laten. Een vierde aspect wordt door vertegenwoordigers van organisaties aangekaart: de taak van de gemeente om organisaties onderling te verbinden en hen ondersteuning te bieden. Dit betekent dat beleidsadviseurs van de gemeenten actief het gesprek aan moeten gaan met jongeren en

hun vertegenwoordigers, om samen te bespreken en bepalen waar behoefte aan is en wat de gemeente kan bijdragen om die behoeften te vervullen.

Belang van school of educatieve instellingen

Meerdere jongeren geven aan dat hun school een belangrijke plek inneemt in hun leven. Voor meerdere jongeren is de GSA op hun school een plek waar zij samenkomen met andere lhbtq+ jongeren voor support of leuke activiteiten. Dat komt deels overeen met de hierboven beschreven type plekken waar jongeren behoefte aan hebben, zoals punt 1 (informele bijeenkomsten) en 2 (educatieve plekken of supportplekken). Naast positieve ervaringen wordt ook pestgedrag tegenover jongeren die actief zijn binnen de GSAs door deelnemers benoemd. In deze studie wordt het belang van goede voorlichting en veiligheid binnen scholen door enkele jongeren aangekaart. Ook uit recent onderzoek blijkt dat het pesten van lhbtq+ jongeren in het voortgezet onderwijs in Nederland nog een groot probleem vormt dat aangepakt dient te worden (Geerlings et al., 2022).

GENDERSENSITIVITEIT IN REGULIERE ORGANISATIES

Er bestaat een scala aan reguliere organisaties die gericht zijn op sociaal welzijn, waar jongeren ook mee in aanraking kunnen komen. Dat zijn bijvoorbeeld buurtteams, welzijnsorganisaties en eenzaamheidsinitiatieven. Bij veel deelnemers in deze verkenning zijn deze organisaties niet tot matig bekend. Een relatief groot deel van de deelnemers is redelijk tevreden over hun sociaal netwerk. Er is slechts een enkeling die beschrijft zich vaak eenzaam te voelen. Er zijn enkele jongeren die wel met een organisatie binnen het sociaal domein in aanraking zijn geweest, of met een organisatie gericht op psychische hulp. We baseren onze beschouwing van de reguliere organisaties daarom op hun ervaringen; op de tips die andere deelnemers geven; en op de focusgroep.

Alle deelnemers zijn het ermee eens dat gendersensitief werken binnen reguliere sociale organisaties belangrijk is. Er zijn verschillende punten waarop organisaties dat kunnen realiseren. Allereerst is het belangrijk te luisteren naar de behoeften van elk individu. Het op de juiste wijze gebruiken van naam en voornaamwoorden is belangrijk, en het is goed te beseffen dat de behoeften daarin verschillen per persoon. Zo vertelt een deelnemer dat hij grote stress ervaart door de brieven die naar zijn huis worden gestuurd door zijn psychisch hulpverlener, omdat hij niet uit de kast is bij zijn ouders en hij verwacht dat zij dat niet zullen accepteren. Het is dus van groot belang om niet aan te nemen dat er één weg is die voor iedereen werkt. Naast de communicatie met jongere en eventuele familie, zijn er ook andere aspecten waar rekening mee gehouden moet worden volgens de jongeren. Daarbij gaat het bijvoorbeeld over openheid over genderinclusief (of lhbtq+ inclusief) beleid en protocollen, het uitdragen van lhbtq+ support op de website, inclusieve registratieopties en genderneutraal taalgebruik in externe communicatie.

De behoefte aan educatie blijkt niet alleen uit gesprekken met jongeren, maar wordt ook door de vertegenwoordigers van (reguliere) organisaties zelf aangekaart. Lhbtqi+ jongeren, waaronder trans en non-binaire jongeren, maken een substantieel deel uit van de doelgroep van bijvoorbeeld jongerenwerk, welzijnsorganisaties en buurtteams. Dienstverleners in die sector hebben vaak nog weinig of geen ervaring en kennis over de doelgroep en daar is educatie voor nodig.

VERTALING NAAR DE PRAKTIJK EN AANBEVELINGEN

In samenwerking met belangenorganisatie Transgender Netwerk hebben we een aantal belangrijke aanbevelingen voor gemeenten en het sociaal domein op een rij gezet en vastgelegd in een infographic. Dit hebben we gedaan op basis van deze verkenning en kennis vanuit de belangenorganisatie. In de infographic wijzen we onder andere op het belang van het inzetten op ontmoetingsplekken voor trans en non-binaire jongeren en het inclusiever maken van 'reguliere' ruimtes. Ook geven we handvaten voor de implementatie daarvan in de gemeente. Om de infographic te bekijken, [klik hier](#).

Referenties

- Austin, A., & Goodman, R. (2017). The Impact of Social Connectedness and Internalized Transphobic Stigma on Self-Esteem Among Transgender and Gender Non-Conforming Adults. *Journal of Homosexuality*, 64(6), 825-841. <https://doi.org/10.1080/00918369.2016.1236587>
- Bariola, E., Lyons, A., Leonard, W., Pitts, M., Badcock, P., & Couch, M. (2015). Demographic and Psychosocial Factors Associated With Psychological Distress and Resilience Among Transgender Individuals. *Am J Public Health*, 105(10), 2108-2116. <https://doi.org/10.2105/ajph.2015.302763>
- Barr SM, Budge SL, Adelson JL. Transgender community belongingness as a mediator between strength of transgender identity and well-being. *Journal of Counseling Psychology*. 2016 Jan;63(1):87-97. doi: 10.1037/cou0000127. PMID: 26751157.
- Beusekom, G. van en L. Kuyper (2018). LHBT-monitor 2018. De leefsituatie van lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender personen in Nederland. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bockting, W. O., Miner, M. H., Swinburne Romine, R. E., Hamilton, A., & Coleman, E. (2013). Stigma, mental health, and resilience in an online sample of the US transgender population. *Am J Public Health*, 103(5), 943-951. <https://doi.org/10.2105/ajph.2013.301241>
- Bouwman, T. E., & van Tilburg, T. G. (2020). Naar een gerichtere aanpak van eenzaamheid: Zeven werkzame elementen in eenzaamheidsinterventies. *Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie*, 51(1), 1-8.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory, and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1989(1), 139-167.
- Elmer, E. M., van Tilburg, T., & Fokkema, T. (2022). Minority stress and loneliness in a global sample of sexual minority adults: The roles of social anxiety, social inhibition, and community involvement. *Archives of Sexual Behavior*, 1-30.
- Geerlings, J., Noordewier, Y., Kromhout, M., & Van Kleef, N. (2022). Onderzoeksrapport: Ervaringen en aanpak van pestgedrag tegenover LHBTIQ+-jongeren in het voortgezet onderwijs. Movisie. Van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/10/15/rapport-ervaringen-en-aanpak-van-pestgedrag-tegenover-lhbtqi-jongeren-in-het-voortgezet-onderwijs>
- Huijnk, W., Damen, R., & van Kampen, L. (2022). LHBT-monitor 2022. De leefsituatie van lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender personen in Nederland. Den Haag: Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Van <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2022/07/05/lhbt-monitor-2022>
- Kuyper, L. (2017). *Transgender personen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Keuzenkamp, S. (2012). Worden wie je bent. Het leven van transgenders in Nederland. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Movisie. (2022). Regenbooggids voor gemeenten vernieuwd. Van <https://www.movisie.nl/publicatie/regenbooggids-gemeenten-vernieuwd>
- Meyer, I. H. (2003). Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: Conceptual issues and research evidence. *Psychological Bulletin*, 129(5), 674-697. doi: 10.1037/0033-2909.129.5.674
- Pijpers, R. (2022). Eenzaamheid onder lhbt+ personen: Feiten, cijfers en aanpak. Movisie.
- Van Hoof, J., Kastelein, C., Van Alphen, E., & Schers, S. (2018). Handreiking transgender personen voor de gemeente. Movisie. Van <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Handreiking-transgender-personen-gemeente%20%5BMOV-13400662-1.0%5D.pdf>
- Van Kleef, N., Griffin, L., Van Lier, N., & Russchen, A. L. (2023). Handreiking 10 vragen over non-binair. Movisie. Van <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2023-03/handreiking-lhbt%2B-10-vragen-non-binair.pdf>
- Weiss, R. (1973). Loneliness. The experience of emotional and social isolation. Boston, MA: Massachusetts Institute of Technology.
- Zorgvuldig Advies & Transvisie (2022). Ervaringen en behoeften van transgender personen in de zorg: vervolgonderzoek. Utrecht: Zorgvuldig Advies.

Bijlagen

BIJLAGE A: TOPICLIJST INTERVIEWS

Opening

- Kort voorstellen, toelichting onderzoek.
- Toestemmingsformulier opnieuw toelichten, laten lezen en ondertekenen.
- Mogelijkheid tot vragen/opmerkingen.
- Gesprek opnemen in geval van toestemming.

Algemeen

- Hoe onderzoek gevonden?
- Naam en voornaamwoorden
- Leeftijd?
- Hoe zou je je gender beschrijven?
- Is dit een belangrijk deel van je identiteit?
 - Wat maakt dat het een belangrijk onderdeel is?
- Andere aspecten van je identiteit die belangrijke rol in je leven spelen? Denk bijvoorbeeld aan culturele identiteit/achtergrond, sociaal-economische status, van kleur zijn, religieuze overtuiging, beperkt zijn (zichtbaar of niet-zichtbaar), seksuele oriëntatie.
 - Wat maakt dat dit ook een belangrijk deel is van je identiteit?

Sociale behoeften/sociale gezondheid

1. Kun je iets over jezelf vertellen? (bijvoorbeeld over woonsituatie en werk/studie)
2. Hoe zou je je sociaal netwerk beschrijven? (= Algemene inventarisatie, om een breed beeld te krijgen)
 - a. Familie, vrienden, kennissen, anderen
 - b. Hoe ziet je netwerk er online en offline uit?
 - c. Indien nog niet uit zichzelf verteld: Wat is hierin belangrijk voor je? En waarom?
3. Heb je behoefte aan contact met trans jongeren/jongvolwassenen?
 - a. Waarom vind je dat belangrijk? (of niet)
 - b. Heb je al contact met andere trans jongeren?
 - i. Indien ja verder uitvragen: Waar heb je hen ontmoet? Hoe ervaar je het contact met hen?

4. Vier domeinen bevragen (Hoofdtopics)

a. Sociaal netwerk/Individueel sociaal contact

- i. Heb je voldoende mensen met wie je leuke dingen kan doen, bijvoorbeeld naar evenementen of activiteiten gaan, of zelf dingen ondernemen?
- ii. Gender/queerspecifieke vragen:
 1. Ken je andere trans (of, breder, queer) personen met wie je activiteiten onderneemt? Heb je daar behoefte aan/vind je dat belangrijk? Waarom wel/niet?
 2. Wat voor soort activiteiten onderneem je met hen?
 3. En ken je mensen met wie je naar specifieke trans(- of queer) gerelateerde activiteiten kunt gaan?
 4. Wat voor dingen/activiteiten onderneem je dan?
 1. (Waarom? Wat maakt dat je dat leuke activiteiten vindt?)

b. Gevoel erbij te horen (groep)

- i. Heb je het gevoel deel uit te maken van een groep (Bijvoorbeeld een vriendengroep)?
 1. Zo ja: hoe ziet dat eruit?
 2. Zo nee: heb je daar behoefte aan?
- ii. Heb je een plek waar je kan zijn wie je bent? Waar mensen je accepteren voor wie je bent?
 1. Zo ja: Hoe ziet dat eruit?
 2. Zo nee: hoe zou die plek er voor jou uit zien?
 3. Wat maakt dat je je veilig voelt op zo'n plek? (Wat is er juist wel of wat mist misschien)
- iii. Heb je het idee dat je op genoeg mensen terug kan vallen voor steun en vertrouwen? Wat zijn dat voor mensen?
- iv. *Genderspecifieke vraag*: heb je het idee dat je deel uitmaakt van een trans (of, breder, queer) community?
 1. Hoe ziet dat eruit?
 2. Heb je daar behoefte aan/vind je dat belangrijk?

c. Intimiteit

- i. Heb je een of meerdere vrienden die je zou beschrijven als goede/beste vrienden? Wat maakt dat zij zulke goede vrienden zijn?
- ii. Is er iemand met wie je alles kunt delen? Bv als je iets heel vervelends meemaakt of juist iets heel leuks?
- iii. Vind je dat voldoende? (Zo nee: Wat mist er?)
- iv. *Genderspecifieke vraag*: Is er iemand bij wie je gedachten over je genderidentiteit kan bespreken?
 1. Vind je dat belangrijk/ heb je daar behoefte aan?
 2. Wat bespreek je bijvoorbeeld?

d. Vergroten gevoel betekenis te hebben

- i. Voel je je gewaardeerd door anderen voor dingen die je kan of waar je goed in bent? Hoe merk je dat?
- ii. Heb jij het gevoel dat je een bijdrage levert aan je sociale omgeving, je buurt, de stad of de samenleving? Op welke manier?
- iii. *Genderspecifieke vraag*: heb je het gevoel dat je iets kunt bijdragen aan een trans (of, breder, de queer) community? Heb je daar behoefte aan?
a. Extra vraag: Hoe zit je in je vel? Hoe komt dat?

1. Hoe is de band met je familie, als je dat wil vertellen?
 - a. Hoe is de acceptatie m.b.t. genderidentiteit?
 - b. Wat doet dat met jou?
2. Hoe is de acceptatie m.b.t. genderidentiteit in je buurt/stad/dorp, op school/werk/studie, etc.? Wat doet dat met jou?
3. *Intersectioneel perspectief*: je vertelde eerder (Algemeen) dat aspect X naast je gender ook een belangrijk deel van je identiteit uitmaakt. Ken je mensen die ook ...[X]? Zijn er mensen bij wie je je volledig begrepen voelt, in zowel [X] als [Y]?

LHBTIQ+ / transgerelateerde organisaties

1. Onderneem je weleens activiteiten met andere trans jongeren? [inventarisatie waar nodig, mogelijk overlap vorig onderwerp]. Waar heb je hen leren kennen?
2. Wat voor activiteiten onderneem je graag? [Bijvoorbeeld informele groepen (niet zichtbaar voor gemeente), vriendengroepen, etc. of formele organisaties/activiteiten.] [Voorkeur?]
 - a. Wat trekt je aan in deze activiteiten?
3. Ben je bekend met organisaties op het gebied van lhbti+? Zo ja: welke?
4. Ben je weleens naar een evenement of organisatie geweest om andere trans jongeren/jongvolwassenen/personen te leren kennen?
5. Zo ja:
 - a. Welke?
 - b. Hoe vaak? (bijvoorbeeld: eenmalig of structureel, eens per week/maand)
 - c. Wat was de reden dat je hier naartoe ging?
6. Niet bekend mee:
 - a. Wel behoefte aan? (Zou je erheen gaan/waarom niet)
7. Heb je een voorkeur om in je eigen gemeente of een andere gemeente activiteiten te bezoeken? Waarom?
8. Wat mis je nog in het aanbod?
9. *Intersectioneel perspectief*: Heeft [X] invloed op of je wel of niet deze organisaties bezoekt? Heb je weleens het idee gehad dat je anders benaderd wordt door zowel trans als [X] te zijn?

Hoe moet een ideaal event o.i.d. eruitzien?

- Locatie
- Grootte van het event/de groep
- Organisatoren?
- Type event?
- Andere voorwaarden?

Reguliere organisaties, gericht op sociaal welzijn

1. In Utrecht/Den Haag zijn er verschillende organisaties die zich inzetten voor sociaal welzijn van jongeren en jongvolwassenen, zoals reguliere welzijnsorganisaties, zorgorganisaties, buurtteams. Ben je bekend met zulke maatschappelijke organisaties? Welke ken je?
2. *Utrecht*: Ben je bekend met de volgende organisaties? [Benoem enkele organisaties aangeleverd door gemeente Utrecht: Join us; Gelukscafés; JoU (en DOCK), buurtteams]
3. Ben je weleens met deze organisaties in aanraking geweest (bijvoorbeeld om mensen te leren kennen; voor hulp; aanwezigheid bij evenement)?
4. Zo ja:
 - a. Welke?
 - b. Hoe vaak? (bijvoorbeeld: eenmalig of structureel, eens per week/maand)
 - c. Wat was de reden dat je hier naartoe ging?
5. Niet bekend mee:
 - a. Wel behoefte aan? (Zou je erheen gaan/waarom niet)
6. Wel bekend mee, maar ga niet: waarom niet?
 - a. Wat zou maken dat je er wel naartoe zou gaan?
 - b. Gendersensitiviteit?
7. Wat mis je nog in het aanbod?
8. *Intersectioneel perspectief*: Heeft [X] invloed op of je wel of niet deze organisaties bezoekt? Heb je weleens het idee gehad dat je anders benaderd wordt door zowel trans als [X] te zijn?

Overig

1. Wat kan de gemeente volgens jou beter of anders doen voor trans personen? (open vraag)
2. (Wat is de rol van de gemeente als jongeren vooral behoefte blijken te hebben aan informele activiteiten? Bijvoorbeeld als jongere heeft aangegeven behoefte te hebben aan een vriendengroep met andere trans jongeren of een gespreksgroepje – hoe kan gemeente daarbij ondersteunen?)
3. (Evt. nog toevoegen in bovenstaand interview: terugblik op middelbare schooltijd.)

Afsluiting

- Ik wil je heel erg bedanken voor je deelname en je verhaal.
- Heb jij nog iets wat je wil zeggen, of aanvullen? (vragen, opmerkingen)
- Als het rapport bijna af is, dan sturen we het heel graag naar je op. Je kunt dan kijken of we het verhaal goed verwoordt hebben. En als je nog feedback of aanvullingen hebt kun je die ook altijd doorgeven, dan verwerken we dat voordat we het rapport opsturen. Terugbellen voor evaluatie?
- Hoe vond je het interview? Heb je nog tips?
- Heb je verder nog vragen? Je kunt altijd contact met ons opnemen als je later nog vragen hebt.

BIJLAGE B: REGULIERE ORGANISATIES IN UTRECHT

De gemeente Utrecht was in het bijzonder geïnteresseerd in de mogelijke interesse van de groep jongeren in een aantal interventies/organisaties die erop gericht zijn sociaal welzijn te verbeteren. In de gemeente Utrecht is daarom een viertal organisaties voorgelegd aan de jongeren in de vijf individuele interviews. Hieronder is een tabel te vinden (Tabel 1) met een overzicht van de organisaties, de kennis daarover van de deelnemers, en de mogelijke interesse in de organisaties. Over het algemeen waren jongeren nog niet op de hoogte van het bestaan van de organisaties. Enkele jongeren hebben wel enige interesse. Een paar van hen geven aan dat ze interesse zouden hebben, indien er een groep was die specifiek gericht was op queer of trans en non-binaire jongeren. Zo zegt een jongere:

“Ik denk dat dit vooral gericht is op eenzaamheid. Dat heb ik momenteel eindelijk een beetje achter me gelaten, omdat ik eindelijk uit de kast ben, eindelijk mezelf kan zijn, mezelf kan presenteren en dus ook weet waar ik vrienden kan zoeken. Dus dat heb ik niet echt meer nodig denk ik. Ik denk dat dit, vooral in de puberteit, ook voor neurotypische of cisgender en hetero mensen belangrijk is - maar ik denk dat je als queer persoon sneller makkelijk met jezelf in de knoop kan zitten. Dan is het extra belangrijk.”

De andere jongeren geven aan er geen behoefte aan te hebben; onder andere omdat zij bij hun bestaande sociaal netwerk terecht kunnen en genoeg contacten hebben.

TABEL 1: OVERZICHT VAN ORGANISATIES IN UTRECHT EN DE AANSLUITING BIJ DE JONGEREN.

Organisaties/ initiatieven	Bekend bij de jongeren?	Zouden ze overwe- gen erheen te gaan?	Waarom wel/niet
Bokujou (15- 17 jaar) > Vleuten de Meern en Leidsche Rijn	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nee 2. Nee 3. Ja 4. Nee 5. Nee 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nee 2. Misschien 3. Nee 4. Ja, op eerder moment in m'n leven 5. Nee 	<ol style="list-style-type: none"> 1. – 2. Ben te oud, maar zou wel vrijwilligerswerk bij zoiets willen doen. 3. Niet echt behoefte aan. 4. Was eerder wel goed geweest, toen nog wat eenzamer en nog in de knoop met mezelf. 5. Sluit niet helemaal aan, het gaat wel goed met mij.
Gelukscafés (Geluks BV) > stedelijk (jongeren geen specifieke leeftijdscategorie)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nee 2. Nee 3. Nee 4. Nee 5. Ja 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ja 2. Nee 3. Nee 4. Ja, op eerder moment in m'n leven 5. Nee 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Focus op meditatie/ mindfulness. 2. Te breed, weinig duidelijkheid. 3. Niet echt behoefte aan. 4. Was eerder wel goed geweest, toen nog wat eenzamer en nog in de knoop met mezelf. 5. Sluit niet helemaal aan, het gaat wel goed met mij.
Join us	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nee 2. Ja 3. Nee 4. Nee 5. Nee 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nee 2. Ja 3. Nee 4. Ja, op eerder moment in m'n leven /indien er een queer groep zou zijn 5. Ja, indien er een trans/non-binaire groep zou zijn 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Geen behoefte aan meer algemene sociale contacten. 2. Lijkt heel leuk, gewoon activiteiten samen doen, hecht worden met groep. Niet alleen maar praten. 3. Niet echt behoefte aan. 4. Was leuk geweest, maar wel als het gericht was geweest op queer mensen. 5. Word hier het meest door getrokken, maar heb geen last van eenzaamheid. Als dit er was voor trans/non-binaire mensen, dan wel.
Training levenskunst jongeren (18-30 jaar).	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nee 2. Nee 3. Nee 4. Nee 5. Nee 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ja 2. Nee 3. Nee 4. Ja, op eerder moment in m'n leven 5. Nee 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Past bij mijn discours; brede insteek. 2. Niet relevant i.v.m. GGZ ervaring. 3. Niet echt behoefte aan. 4. Heb iets vergelijkbaars gedaan, dat was fijn. 5. Sluit niet helemaal aan.

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken